

Πληροφορίες: Φανή Προβή, Αντωνία Παυλή

Αθήνα: 01.06.2022

Αρ. Πρωτ.: 798

ΠΡΟΣ: κ. Α. Κόπτη, Γενικό Γραμματέα Πρωτοβάθμιας, Δευτεροβάθμιας
Εκπαίδευσης και Ειδικής Αγωγής

ΚΟΙΝ: «Πίνακας Αποδεκτών»

ΘΕΜΑ: «Δράση του Παρατηρητηρίου Θεμάτων Αναπηρίας της
Ε.Σ.Α.μεΑ. για την υποστήριξη του Σημείου Αναφοράς του
Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων στην ορθή εφαρμογή
των απαιτήσεων της Σύμβασης και των Τελικών
Παρατηρήσεων της Επιτροπής των Η.Ε. για τα Δικαιώματα των
Ατόμων με Αναπηρίες»

Αξιότιμε κύριε Κόπτη,

Η Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.μεΑ.) - που αποτελεί την
τριοβάθμια κοινωνική και συνδικαλιστική οργάνωση των ατόμων με αναπηρία,
χρόνιες παθήσεις και των οικογενειών τους στη χώρα και επίσημα
αναγνωρισμένο δια του ν. 2430/96 (ΦΕΚ 156Α/10.7.96) Κοινωνικό Εταίρο της
ελληνικής Πολιτείας σε ζητήματα αναπηρίας - στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού
Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Δια Βίου
Μάθηση 2014-2020», υλοποιεί το Έργο «Παρατηρητήριο Θεμάτων Αναπηρίας»,
το οποίο συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και την
Ελλάδα. Σκοπός του Παρατηρητηρίου είναι η παραγωγή έγκυρης πληροφόρησης,
τεκμηρίωσης και επιστημονικής γνώσης για τα θέματα της αναπηρίας στην
Ελλάδα και η συμβολή στη διαμόρφωση πολιτικών που θα εξασφαλίσουν ίσα
δικαιώματα και ευκαιρίες για τα άτομα με αναπηρία, χρόνιες παθήσεις και τις
οικογένειές τους.

Το Παρατηρητήριο, λαμβάνοντας υπόψη τον κρίσιμο ρόλο της τομεακής και περιφερειακής διάστασης των πολιτικών υλοποίησης της Σύμβασης των ΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (CRPD),¹ που η Ελλάδα κύρωσε με το ν. 4074/2012 και δεσμεύεται να εφαρμόσει τις απαιτήσεις που αυτή περιλαμβάνει, σχεδίασε και υλοποιεί κατά την τρέχουσα προγραμματική περίοδο τη δράση ΠΕ9, με αντικείμενο την «Παροχή υποστήριξης στα Επιμέρους Σημεία Αναφοράς (Υπουργεία και Περιφέρειες) για την ορθή εφαρμογή των απαιτήσεων της Σύμβασης και των Τελικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής σε Κεντρικό και Περιφερειακό Επίπεδο».

Στο πλαίσιο των απαιτήσεων της Σύμβασης, τον Σεπτέμβριο του 2019 η Επιτροπή προέβη σε εποικοδομητικό διάλογο με την αντιπροσωπία του ελληνικού κράτους, κατά τη διάρκεια του οποίου εξετάστηκε κατά πόσο το ελληνικό κράτος έχει εναρμονιστεί με τις διατάξεις της Σύμβασης. Απόρροια αυτού του εποικοδομητικού διαλόγου ήταν η δημοσίευση των Τελικών Παρατηρήσεων και Συστάσεων² της Επιτροπής προς την Ελλάδα, μέσω των οποίων επισημαίνονταν τα σημεία εκείνα στα οποία η ελληνική Πολιτεία όφειλε να εργαστεί περαιτέρω, στο πλαίσιο τήρησης των δεσμεύσεων που απορρέουν από την κύρωση της Σύμβασης. Η δημοσίευση των Τελικών Παρατηρήσεων σε συνδυασμό με τους διαρκείς αγώνες για την ικανοποίηση των πάγιων αιτημάτων του αναπηρικού κινήματος, οδήγησαν το 2020 στην υιοθέτηση του πρώτου *Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία* (εφεξής ΕΣΔ)³, που, παρά τις όποιες αδυναμίες του, αποτελεί έναν οδικό χάρτη για την άρση των εμποδίων και της διάκρισης που βιώνουν τα άτομα με αναπηρία σε όλους τους τομείς ζωής με περισσότερο συστηματικό τρόπο.

¹ Εφεξής «Σύμβαση»

² Οι Τελικές Παρατηρήσεις και Συστάσεις της Επιτροπής είναι διαθέσιμες στην ιστοσελίδα των Ηνωμένων Εθνών στο:

<https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhskOcZ9cO6iPair3wEJzoMtZPRlsn2F8be6qzYChDHrmBTMH%2bqHKEyy9lkIKsnfl7vYm%2b%2fX3mXiOTCPBgssnHiOpTdzNgr3iDcGr9iV9ip4N2> Επίσης, η Ε.Σ.Α.με.Α., με δική της πρωτοβουλία, μετέφρασε τις Τελικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής στην [ελληνική γλώσσα](#) αλλά και σε [κείμενο εύκολο για ανάγνωση](#) (easy-to-read) για την περαιτέρω διάχυση τους στην ελληνική κοινωνία.

³ Εφεξής «ΕΣΔ»

Αξιοποιώντας το υψηλό επίπεδο τεχνογνωσίας και την πολυετή εμπειρία που η Ε.Σ.Α.μεΑ. και το «Παρατηρητήριο» διαθέτουν στα ζητήματα αναπηρίας, η δράση μας έχει σκοπό να συνδράμει την Πολιτεία και τα επιμέρους σημεία αναφοράς στην ορθή και αποτελεσματική εφαρμογή των απαιτήσεων της Σύμβασης σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Ειδικότερα, ως προς τα Επιμέρους Σημείων Αναφοράς των Υπουργείων, η δράση στοχεύει να συνδράμει στη βέλτιστη υλοποίηση των Τελικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής, μέσω:

- Της εξειδίκευσης της δικαιωματικής οπτικής της αναπηρίας, στο πεδίο αρμοδιοτήτων του Υπουργείου αναφοράς.
- Της αποτύπωσης της υφιστάμενης κατάστασης των ατόμων με αναπηρία στο πεδίο αρμοδιοτήτων του Υπουργείου σας υπό το πρίσμα της δικαιωματικής προσέγγισης της αναπηρίας.
- Του προσδιορισμού των κενών και των προκλήσεων που απορρέουν από τον υφιστάμενο πολιτικό σχεδιασμό και την έως σήμερα πορεία υλοποίησης του ΕΣΔ και των τομεακών σχεδίων δράσης του Υπουργείου αναφοράς.
- Της διατύπωσης συγκεκριμένων προτάσεων και συστάσεων, καθώς και της διάθεσης συνοδευτικού υλικού και πληροφόρησης που μπορεί να φανούν χρήσιμα και να διευκολύνουν την υλοποίηση του έργου του Επιμέρους Σημείου Αναφοράς του εκάστοτε Υπουργείου.

Λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των νομικών και πολιτικών δεσμεύσεων της χώρας, όπως αυτές απορρέουν από το εθνικό και ευρωπαϊκό/ διεθνές πλαίσιο για την αναπηρία⁴, στο παρόν κείμενο, επικεντρωνόμαστε στα ζητήματα που άπτονται της αρμοδιότητας του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων και αφορά στην ισότιμη και χωρίς αποκλεισμούς πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε ποιοτική πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

⁴ Οι νομικές και πολιτικές δεσμεύσεις της χώρας, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο είναι οι ακόλουθες: Η Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες (ν. 4074/2012), οι κατευθυντήριες και οργανωτικές διατάξεις για την εφαρμογή της Σύμβασης στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο (ν. 4488/2017), ο [Χάρτης Θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ε.Ε.](#), ο [Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων](#), η [Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία 2021-2030](#), το Κανονιστικό Πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ), η [Agenda 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη](#)

Μέσω αυτής της επικοινωνίας με το υπουργείο σας, έκτος των άλλων ευελπιστούμε να εγκαινιάσουμε έναν σταθερό δίαυλο επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ της Ε.Σ.Α.με.Α. και του Επιμέρους Σημείου Αναφοράς στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Συνοπτική περιγραφή υφιστάμενης κατάστασης

Τα τελευταία χρόνια έχουν σημειωθεί σημαντικές εξελίξεις στην χώρα μας προς την κατεύθυνση της ενταξιακής εκπαίδευσης. Ωστόσο, διαπιστώνονται σοβαρά κενά και στρεβλώσεις, που απορρέουν αφενός από χρόνιες ανεπάρκειες του εκπαιδευτικού συστήματος και αφετέρου από την αποσπασματική εφαρμογή των όποιων θετικών μέτρων. Η απουσία μέχρι πρότινος, ενός στρατηγικού σχεδιασμού για την συμπεριληπτική εκπαίδευση αλλά και η σοβαρή έλλειψη σε δεδομένα παρακολούθησης και τεκμηρίωσης των πολιτικών και των προγραμμάτων, αποτέλεσαν σοβαρά εμπόδια ως προς τη μετάβαση σε ένα σχολείο για όλους τους μαθητές.

Το Σχ. έτος 2019-20, οι μαθητές με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (με ή χωρίς γνωμάτευση), που φοίτησαν σε γενικά και ειδικά σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αποτέλεσαν το 7% του μαθητικού πληθυσμού της χώρας (101.683 μαθητές), με την μεγάλη πλειονότητα αυτών (88%) να φοιτούν σε σχολεία γενικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, η de facto εγγραφή των μαθητών/τριων με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στα γενικά σχολεία, δεν εξασφαλίζει την ουσιαστική ένταξη και την ισότιμη συμμετοχή τους.

Έως σήμερα, είναι άγνωστος ο αριθμός των παιδιών με αναπηρία που βρίσκονται εκτός του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς δεν υπάρχει σχετικό σύστημα καταγραφής, ενώ εκλείπουν σημαντικά δεδομένα αναφορικά με τη μαθητική διαρροή των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Βασικό εμπόδιο που αντιμετωπίζουν διαχρονικά οι μαθητές/τριες με αναπηρίες που φοιτούν σε γενικά σχολεία αποτελεί η μειωμένη προσβασιμότητα των

σχολικών εγκαταστάσεων και υποδομών⁵. Η κατάσταση των κτιριακών υποδομών και εγκαταστάσεων, είναι σημαντικά υποβαθμισμένη και στην περίπτωση των ειδικών σχολείων (Σ.Μ.Ε.Α.Ε.). Αρκετά ειδικά σχολεία αντιμετωπίζουν σοβαρά κτιριακά προβλήματα, με ελλείψεις, ακατάλληλους και μη προσβάσιμους χώρους. Η πρόσβαση στη σχολική μονάδα προϋποθέτει τη δυνατότητα ασφαλούς και έγκαιρης μεταφοράς των μαθητών/τριών από και προς το σχολείο. Το προβληματικό και ελλιπές σύστημα μεταφοράς των μαθητών/τριων με αναπηρία στις σχολικές μονάδες έχει ως αποτέλεσμα αρκετοί μαθητές/τριες να αποκλείονται από την εκπαιδευτική διαδικασία.

Το εκπαιδευτικό υλικό, οι υπηρεσίες, ο εξοπλισμός, το ηλεκτρονικό περιβάλλον και οι πληροφορίες που παρέχονται στους μαθητές παραμένουν σε σημαντικό βαθμό μη προσβάσιμα.

Η υγειονομική κρίση της πανδημίας ανέδειξε με δραματικό τρόπο τα εμπόδια ηλεκτρονικής προσβασιμότητας που αντιμετωπίζουν οι μαθητές/τριες με αναπηρία στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Κατά την περίοδο της πανδημίας, πολλοί μαθητές βρέθηκαν εντελώς αποκλεισμένοι/ες από την εξ αποστάσεως εκπαίδευση, λόγω της έλλειψης προσβασιμότητας των εφαρμογών συγχρονισμένης ή ασύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης που τέθηκαν σε λειτουργία.

Όπως θα δειχθεί στη συνέχεια, τα τελευταία χρόνια έχουν δρομολογηθεί μέσω ευρωπαϊκών κονδυλίων θετικές εξελίξεις αναφορικά με τα ζητήματα προσβασιμότητας, οι οποίες αφορούν στην κτηριακή αναβάθμιση των σχολικών μονάδων, στην προσβασιμότητα των σχολικών εγχειριδίων, στην δημιουργία αναλυτικών προγραμμάτων διαφοροποιημένης διδασκαλίας και στον ψηφιακό μετασχηματισμό της εκπαίδευσης. Ωστόσο, δεδομένης της απουσίας δεδομένων παρακολούθησης είναι δύσκολη έως αδύνατη η ποσοτική αποτύπωση και αξιολόγηση της προόδου που έχει συντελεστεί στον τομέα αυτό.

⁵ Σύμφωνα με καταγραφή του Υπουργείου Παιδείας, το 2017 ένας μεγάλος αριθμός σχολικών κτιρίων δεν πληρούσαν τις ελάχιστες προδιαγραφές φυσικής προσβασιμότητας (ράμπες, ανελκυστήρες). Ειδικότερα, σε όλη τη χώρα 7.361 σχολεία δεν διέθεταν ράμπα για να εισέλθει αναπηρικό αμαξίδιο και περισσότερα 9.917 δεν διέθεταν χώρους υγιεινής για άτομα με αναπηρία.

Πολλά προβλήματα αντιμετωπίζουν οι υποστηρικτικές δομές της εκπαίδευσης και ειδικότερα τα ΚΕ.Δ.Α.Σ.Υ. (πρώην Κ.Ε.Σ.Υ.). Σοβαρές ελλείψεις σε προσωπικό, ακατάλληλα και μη προσβάσιμα κτήρια, ελλείψεις σε ψυχομετρικά εργαλεία αξιολόγησης, ελλείψεις σε υλικοτεχνική υποδομή, ελλείψεις σε προσωπικό καθαριότητας και πλημμελείς συνθήκες υγιεινής, αποτελούν κάποια από τα ζητήματα που καθιστούν δυσχερή την έγκαιρη και ολοκληρωμένη αξιολόγηση και στήριξη των μαθητών.

Η εξειδικευμένη υποστήριξη των μαθητών με αναπηρία ή /και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στα γενικά σχολεία, υλοποιείται κυρίως μέσω του θεσμού των τμημάτων ένταξης. Τα Τμήματα Ένταξης (Τ.Ε.) αντιμετωπίζουν προβλήματα, που σχετίζονται κυρίως με την έλλειψη επαρκούς και καταρτισμένου προσωπικού. Επιπρόσθετα, αμφιλεγόμενη είναι και η σύνθεσή των Τ.Ε. καθώς συνήθως αποτελούνται από μαθητές/τριες πολύ διαφορετικών κατηγοριών και σοβαρότητας αναπηρίας ή/και ειδικής εκπαιδευτικής ανάγκης, αλλά και από μαθητές/τριες που ενδεχομένως αντιμετωπίζουν άλλες δυσκολίες.⁶

Η εξατομικευμένη υποστήριξη με τη μορφή της Παράλληλης Στήριξης εφαρμόζεται σε πολύ μικρότερη κλίμακα και δη στο 11% των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, παρότι τα διεθνή δεδομένα, καταδεικνύουν ότι ο θεσμός της Παράλληλης Στήριξης-Συνεκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικός για την ουσιαστική ένταξη των μαθητών με αναπηρία.

Προβληματικό σημείο αποτελούν οι στρεβλώσεις που εντοπίζονται στην εφαρμογή του θεσμού της Παράλληλης Στήριξης στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Η Π.Σ. λαμβάνει χώρα συνήθως κατά το πρότυπο ενός “προσωπικού βοηθού” για τον/την μαθητή/τρια με αναπηρία και όχι ως συνθήκη συνδιδασκαλίας, πρακτική που δημιουργεί μια νέα κατάσταση αποκλεισμού εντός του γενικού σχολείου. Αρκετές φορές η πρακτική αυτή αποτυπώνεται και με τον χωροταξικό διαχωρισμό του εκπαιδευτικού Παράλληλης Στήριξης και του/των υποστηριζόμενου/ων μαθητή/ων μέσα στην τάξη (λ.χ. χώρος στο πίσω μέρος της τάξης).

⁶ Για μεγάλο τμήμα αυτών των μαθητών/τριών δεν γνωρίζουμε τον ακριβή λόγο παραπομπής τους στα Τ.Ε.

Κατά τη διετία 2017-2019 διαπιστώνεται αύξηση του αριθμού των μαθητών που λαμβάνουν παράλληλη στήριξη, καθώς οι σχετικές εγκρίσεις ανήλθαν από 6.273 (Σχ. Έτος 2017-18) σε 9.612 (Σχ. Έτος 2019-20). Ωστόσο, εκλείπουν τα δεδομένα για τις παρεχόμενες ώρες υποστήριξης, ενώ έχει ήδη διαπιστωθεί εμπειρικά η τάση να εγκρίνονται περισσότερα αιτήματα, που όμως αντιστοιχούν σε μείωση των ωρών υποστήριξης σε κάθε μαθητή. Συμπερασματικά, είναι επίφοβο να εξάγουμε συμπέρασμα για την πραγματική μεταβολή αναφορικά με την παρεχόμενη υποστήριξη μέσω Π.Σ., καθώς εκλείπει μια μεθοδική ανάλυση των ποσοτικών στοιχείων που συλλέγονται από το πληροφοριακό σύστημα του Υπ. Παιδείας (My School).

Κατά το ίδιο διάστημα (2017-2019) διαπιστώνονται ορισμένες εξελίξεις που αξιολογούνται θετικά. Ειδικότερα, καταγράφεται: α) Μείωση του ποσοστού των μαθητών που δεν λαμβάνουν καμία εξειδικευμένη υποστήριξη, β) αύξηση του προσωπικού ΕΕΠ & ΕΒΠ και ειδικότερα στις ειδικότητες των σχολικών νοσηλευτών, των ψυχολόγων και του βοηθητικού προσωπικού. Αντίθετα όμως, στους κλάδους των λογοθεραπευτών και των εργοθεραπευτών, ειδικότητες με βαρύνουσα σημασία για τους μαθητές με αναπηρία, η ενίσχυση είναι μικρή σε σύγκριση με το 2017, ενώ σε σύγκριση με το έτος 2018-19 διαπιστώνεται και μείωση του εν λόγω προσωπικού.⁷

Πάγιο πρόβλημα στην ποιότητα της παρεχόμενης υποστήριξης, παραμένουν οι μεγάλες καθυστερήσεις στην τοποθέτηση των Ε.Ε.Π. και Ε.Β.Π. κατά την έναρξη της σχολικής χρονιάς. Όπως αναφέρει ο Συνήγορος του Πολίτη στην Ειδική Έκθεση 2020: Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, το πρόβλημα είναι εντονότερο στην περιφέρεια, όπου συχνά δεν καλύπτονται επαρκώς οι μαθητές. Παράλληλα, το εκπαιδευτικό προσωπικό εναλλάσσεται, γεγονός που επιφέρει πρόσθετα εμπόδια στους μαθητές με αναπηρία οι οποίοι έχουν μεγάλη ανάγκη να συνδεθούν σταθερά με συγκεκριμένο πρόσωπο. Επίσης ο ΣτΠ, επισημαίνει την ελλιπή υποστήριξη μαθητών με σοβαρή αναπηρία που χρήζουν παράλληλης

⁷ Παρατηρητήριο Θεμάτων Αναπηρίας (2021). Στοιχεία για την εκπαίδευση των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. 100 Δελτίο Στατιστικής Πληροφόρησης: <https://www.paratiritirioanapirias.gr/storage/app/uploads/public/60e/841/ebb/60e841ebb014e785604231.docx>

στήριξης από εκπαιδευτικό συγχρόνως υποστήριξη από ειδικό βοηθητικό προσωπικό ή σχολικό νοσηλευτή, καθώς και τη μη διασφάλιση της παροχής πρώτων βοηθειών για παιδιά με χρόνια πάθηση και τη μη κάλυψη του ολοήμερου προγράμματος των σχολείων από σχολικό νοσηλευτή.⁸

Τα προβλήματα αυτά σε μεγάλο βαθμό σχετίζονται με την αναντιστοιχία των προβλεπόμενων κονδυλίων⁹ με τις νομοθετικές προβλέψεις και τις πραγματικές ανάγκες των μαθητών με αναπηρία.¹⁰ Η υπο-χρηματοδότηση της Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης (Ε.Α.Ε.) έχει σαν αποτέλεσμα αυτή να παρέχεται κυρίως από προσωρινό προσωπικό (αναπληρωτές εκπαιδευτικούς) γεγονός που δυσχεραίνει την αναβάθμιση της παρεχόμενης εκπαίδευσης και υποστήριξης.

Τέλος, σοβαρό κενό στο Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, αποτελεί η πολύ περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες πρώιμης παρέμβασης και προσχολικής αγωγής για παιδιά με αναπηρία, υπηρεσίες που στην πραγματικότητα παρέχονται από ιδιωτικούς φορείς. Η ανάπτυξη δημόσιων δομών πρώιμης παρέμβασης, δεν έχει ακόμη προχωρήσει 12 χρόνια μετά τη ψήφιση του ν. 3699/2008.

Σύμφωνα με τα ποιοτικά ευρήματα της μελέτης «Μετάβαση από την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση χωρίς Αποκλεισμούς»¹¹

⁸ Συνήγορος του Πολίτη (2020). Ειδική Έκθεση 2020: Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. <https://www.synigoros.gr/?i=equality.el.reports.835894>

⁹ Η μετάβαση σε ένα συμπεριληπτικό σχολείο απαιτεί τη διάθεση επαρκών οικονομικών και υλικών πόρων. Ωστόσο, η διαχρονική εξέλιξη του δείκτη «δημόσιες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ», φανερώνει ότι η Ελλάδα σταθερά υποχρηματοδοτεί τον τομέα της εκπαίδευσης. Το 2018, η χώρα βρίσκεται στην προτελευταία θέση ως προς τις δημόσιες εκπαιδευτικές δαπάνες μεταξύ των χωρών της ΕΕ.

¹⁰ Συνήγορος του Πολίτη (2019). Έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη (αρ.72 ν. 4488/2017) για την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. https://www.synigoros.gr/resources/ohe_el--2.pdf

¹¹ Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θεμιστοκλή & Δημήτρη Τσάτσου, ΚΕΣΔ (2020). Μετάβαση από την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση χωρίς Αποκλεισμούς. Αθήνα: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.με.Α.).

Διαθέσιμο στο: <https://www.paratiritirioanapirias.gr/el/results/publications/69/meleth-gia-th-metabash-apo-thn-eidikh-agwgh-kai-ekpaideysh-sthn-ekpaideysh-xwris-apokleismous>

που υλοποιήθηκε από το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θεμιστοκλή & Δημήτρη Τσάτσου (ΚΕΣΔ) για την Ε.Σ.Α.με.Α., στο πλαίσιο του έργου «Παρατηρητήριο Θεμάτων Αναπηρίας», ένα από τα σοβαρότερα εμπόδια που δυσχεραίνει τη μετάβαση από τη διαχωριστική στη συμπεριληπτική εκπαίδευση, είναι η ανεπαρκής εκπαίδευση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών της γενικής αλλά και της ειδικής εκπαίδευσης.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα εκπαιδευτικοί αναφέρουν ως βασικά εμπόδια: την ανεπαρκή εκπαίδευση που παρέχουν τα παιδαγωγικά τμήματα των ΑΕΙ της χώρας σε θέματα συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, αλλά και την ανεπάρκεια της παρεχόμενης επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών.

Ωστόσο, τα εμπόδια που εντοπίζονται στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση είναι πολύ εντονότερα. Πιο συγκεκριμένα, στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση διαπιστώνεται μεγαλύτερη έλλειψη υποστηρικτικών υπηρεσιών, ανεπαρκέστερος αριθμός εκπαιδευτικών, μεγαλύτερο ποσοστό εκπαιδευτικών δίχως εκπαίδευση ή επιμόρφωση σε θέματα ειδικής αγωγής. Η πλειονότητα των μέτρων υποστήριξης που λαμβάνονται εντός των γενικών σχολείων, εξακολουθούν να περιορίζονται κυρίως σε επίπεδο πρωτοβάθμιας, γεγονός που όχι μόνο δεν εξασφαλίζει τη σχολική εξέλιξη των μαθητών με αναπηρία, αλλά αναχαιτίζει τη δυνατότητα κοινωνικής και επαγγελματικής τους ένταξης.

Νομικές και Πολιτικές Δεσμεύσεις

Από το 2019, χρονιά κατά την οποία το ελληνικό κράτος εξετάστηκε από την Επιτροπή των ΗΕ, μέχρι και σήμερα, έχουν προκύψει συγκεκριμένες δεσμεύσεις για τη χώρα, οι οποίες αφορούν:

- στην εφαρμογή των Τελικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής των ΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες.
- στην υλοποίηση των δράσεων που περιλαμβάνονται στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, η εκπόνηση του οποίου ολοκληρώθηκε το 2020.
- στην υλοποίηση των δράσεων που περιλαμβάνονται στο Ετήσιο Σχέδιο Δράσης του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων για το έτος 2021.

Το περιεχόμενο των συγκεκριμένων δεσμεύσεων προς την χώρα έχει απεικονιστεί στον Πίνακα που ακολουθεί. Πιο συγκεκριμένα, οι Τελικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής συσχετίζονται με τους στόχους του Εθνικού Σχεδίου Δράσης, ενώ στην τρίτη στήλη του πίνακα αποτυπώνεται η αντιστοιχία τους με το Ετήσιο Σχέδιο

Δράσης του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, όπως αυτό έχει αναρτηθεί στην ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας της Κυβέρνησης.

Συστάσεις Επιτροπής CRPD	Στόχοι και Δράσεις στο Εθνικό Σχέδιο για τα Δικαιώματα των Ατόμων με αναπηρία	Ετήσιο Σχέδιο Δράσης Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων 2021
Συνεκτική στρατηγική για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα	Στόχος 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους: Υπο-Στόχος 1. Αναπτύσσουμε και υλοποιούμε Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης για την ισότιμη πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε μία ποιοτική, συμπεριληπτική/ενταξιακή εκπαίδευση. & Υπο-Στόχος 2. Αναθεωρούμε το νομοθετικό πλαίσιο για την εκπαίδευση μαθητών με αναπηρία με έμφαση στη συμπεριληπτική/ενταξιακή εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες.	Δράση 1.3 Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση.
Φυσική Προσβασιμότητα	Στόχος 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους Υπο-Στόχος 4. Βελτιώνουμε την περιβαλλοντική και μαθησιακή προσβασιμότητα, με παροχές και προσαρμογές στο περιβάλλον, στην υποστηρικτική τεχνολογία, στο εκπαιδευτικό υλικό και στην κοινωνική ζωή (π.χ. πολιτιστικές και αθλητικές	Δράση 1.3 Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση.

	δραστηριότητες) σε όλες τις εκπαιδευτικές δομές όλων των βαθμίδων & Υπο-Στόχος 13. Εξασφαλίζουμε την προσβασιμότητα μαθητών με αναπηρία στις σχολικές μεταφορές & Υπο-Στόχος 14. Εξασφαλίζουμε την προσβασιμότητα μαθητών στα σχολικά κτήρια, μέσω της κατασκευής και βελτίωσης των σχετικών υποδομών & Υπο-Στόχος 15. Επισκευάζουμε και συντηρούμε τα σχολικά κτήρια με παρεμβάσεις για τη βελτίωση φυσικής προσβασιμότητας	
Ειδικά μέτρα εξατομικευμένης στήριξης	Στόχος 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους. Υπο-Στόχος 3. Διαθέτουμε επαρκές ανθρώπινο δυναμικό και υλικούς πόρους για την προώθηση της συμπεριληπτικής/ενταξιακής εκπαίδευσης Υπο-Στόχος 10. Προβαίνουμε σε αποτίμηση λειτουργίας του θεσμού των Τμημάτων Ένταξης και της Παράλληλης Στήριξης	Δράση 1.3 Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση.
Προσβάσιμα και προσαρμοσμένα εκπαιδευτικά υλικά &	Στόχος 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους: Υπο-Στόχος 4. Βελτιώνουμε την περιβαλλοντική και	Δράση 1.3 Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση.

Συμπεριληπτικά προγράμματα σπουδών	μαθησιακή προσβασιμότητα, με παροχές και προσαρμογές στο περιβάλλον, στην υποστηρικτική τεχνολογία, στο εκπαιδευτικό υλικό και στην κοινωνική ζωή (π.χ. πολιτιστικές και αθλητικές δραστηριότητες) σε όλες τις εκπαιδευτικές δομές όλων των βαθμίδων	Δράση 1.4 Νέα προγράμματα σπουδών (Νηπιαγωγείο ως Λύκειο) και επιμορφώσεις
Συμπεριληπτικές τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας και ψηφιακή εκπαίδευση	Στόχος 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους: Υπο-Στόχος 4. Βελτιώνουμε την περιβαλλοντική και μαθησιακή προσβασιμότητα, με παροχές και προσαρμογές στο περιβάλλον, στην υποστηρικτική τεχνολογία, στο εκπαιδευτικό υλικό και στην κοινωνική ζωή (π.χ. πολιτιστικές και αθλητικές δραστηριότητες) σε όλες τις εκπαιδευτικές δομές όλων των βαθμίδων	Δράση 1.3 Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση. Δράση 1.1 Ψηφιακός μετασχηματισμός της εκπαίδευσης.
Πρόσβαση στην γενική εκπαίδευση για όλα τα παιδιά με αναπηρία που είναι πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο και μετανάστες με αναπηρία και για τα παιδιά Ρομά με αναπηρία	Στόχος 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους: Υπο-Στόχος 11. Διασφαλίζουμε την ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση μαθητών που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες (π.χ. πρόσφυγες-μετανάστες με αναπηρία, Ρομά με αναπηρία) & Υπο-Στόχος 3. Διαθέτουμε επαρκές ανθρώπινο δυναμικό και υλικούς πόρους για την προώθηση	Δράση 1.3 Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση.

	της συμπεριληπτικής/ενταξιακής ς εκπαίδευσης	
<i>Διάθεση αποτελεσματικών και επαρκών οικονομικών και υλικών πόρων για την συμπεριληπτική εκπαίδευση και κατάλληλα και τακτικά εκπαιδευμένο προσωπικό</i>	Στόχος 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους: Υπο-Στόχος 3. Διαθέτουμε επαρκές ανθρώπινο δυναμικό και υλικούς πόρους για την προώθηση της συμπεριληπτικής/ενταξιακής ς εκπαίδευσης	Δράση 1.3 <i>Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση.</i>
<i>Ενσωμάτωση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στα προγράμματα σπουδών για τους μελλοντικούς εκπαιδευτικούς και στα προγράμματα κατάρτισης για το υφιστάμενο εκπαιδευτικό προσωπικό</i>	Υπο-Στόχος 3. Διαθέτουμε επαρκές ανθρώπινο δυναμικό και υλικούς πόρους για την προώθηση της συμπεριληπτικής/ενταξιακής ς εκπαίδευσης. & Υπο-Στόχος 7. Διασφαλίζουμε την ισότιμη μεταχείριση όλων των φοιτητών με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	Δράση 1.3 <i>Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση.</i>

Αξιολογώντας την πορεία υλοποίησης των δεσμεύσεων

Συνεκτική στρατηγική για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα

Η σύσταση της Επιτροπής προς τη χώρα να υιοθετήσει και να εφαρμόσει μια συνεκτική στρατηγική για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα έχει ενσωματωθεί στο ΕΣΔ, αποτελώντας τον πρώτο Υπο-Στόχο. Ο Υπο-Στόχος 12.1. «Ανάπτυξη και υλοποίηση Στρατηγικού Σχεδίου Δράσης για την ισότιμη πρόσβαση των ΑμεΑ σε μία ποιοτική, συμπεριληπτική/ενταξιακή εκπαίδευση», που σύμφωνα με το προβλεπόμενο χρονοδιάγραμμα θα λάμβανε χώρα

τον Οκτώβριο του 2020, βάσει της ενημέρωσης που είχε η Ε.Σ.Α.με.Α. έχει ήδη ολοκληρωθεί. Ωστόσο, το διαμορφωμένο Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης, δεν είναι προσβάσιμο στους πολίτες, στα άτομα με αναπηρία και στις αντιπροσωπευτικές τους οργανώσεις, ούτε έχει δημοσιευτεί σε επίσημη ιστοσελίδα της κυβέρνησης. Παρότι στον υπο-στόχο 12.1 αναφέρεται η «διενέργεια καμπάνιας ενημέρωσης για το Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης και τα επιμέρους έργα και ενέργειες που υλοποιούνται», και πράγματι υπήρξαν ορισμένα σχετικά δημοσιεύματα στον τύπο, διαπιστώνεται έντονη εσωστρέφεια του φορέα, συνέπεια της οποίας είναι και η απουσία διαβούλευσης και με την Ε.Σ.Α.με.Α. και τις αντιπροσωπευτικές οργανώσεις των ατόμων με αναπηρία αναφορικά με την εξειδίκευση του στρατηγικού σχεδίου.

Με υπουργική απόφαση στις 3/3/2021, αποφασίστηκε επίσης η σύσταση επιτροπής εποπτείας, παρακολούθησης και αξιολόγησης της πορείας υλοποίησης του αναφερθέντος Στρατηγικού Σχεδίου Δράσης του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, με την συσταθείσα επιτροπή να αποτελείται από υπηρεσιακά στελέχη του Υπουργείου.

Ο υποστόχος 12.2 σχετικά με τη αναθεώρηση του νομοθετικού πλαισίου για την εκπαίδευση των μαθητών με αναπηρία, αναγνωρίζει την ανάγκη εκσυγχρονισμού της νομοθεσίας σύμφωνα με την συμπεριληπτική /ενταξιακή εκπαίδευση, γεγονός που κρίνεται θετικά. Ωστόσο το νέο πλαίσιο για την αναπηρία, απαιτεί ολιστική προσέγγιση και αναθεώρηση του νομικού πλαισίου και της νομοπαραγωγικής διαδικασίας, με γνώμονα την αρχή της μη διάκρισης και την διασφάλιση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία.

Βασικό κενό που εντοπίζεται στο νομοθετικό πλαίσιο της χώρας, και το οποίο αποδυναμώνει οποιαδήποτε άλλη νομοθετική πρόβλεψη, είναι το **περιορισμένο εύρος της νομοθεσίας κατά των διακρίσεων**, που εφαρμόζεται μόνο στο πεδίο της απασχόλησης/εργασίας, και δεν έχει ακόμα επεκταθεί όπως προβλέπεται στον νόμο 4488/2017, στους τομείς της εκπαίδευσης, της κοινωνικής προστασίας, της παροχής αγαθών και υπηρεσιών¹². Παρότι, στον Υπο-Στόχο 8.4. του ΕΣΔ υπάρχει η

¹² Ακόμα εκκρεμεί η έκδοση προεδρικού διατάγματος, σύμφωνα με το άρθρο 74 του ν.4448/2017, με το οποίο θα επεκτείνεται οριζόντια το εύρος της παρεχόμενης προστασίας σε περιπτώσεις παραβίασης της αρχής της ίσης μεταχείρισης λόγω αναπηρίας στους τομείς της εκπαίδευσης, της κοινωνικής προστασίας, της παροχής αγαθών και υπηρεσιών.

δέσμευση να μελετηθούν οι συνέπειες της οριζόντιας επέκτασης του εύρους προστασίας της αρχής της ίσης μεταχείρισης σε περιπτώσεις αναπηρίας, με προβλεπόμενο χρονοδιάγραμμα εντός του 2021, δεν υπάρχει κάποια σχετική ενημέρωση για την πορεία υλοποίησης της εν λόγω δέσμευσης.

Σε ότι αφορά τη νομοθεσία για την ειδική αγωγή και εκπαίδευση, αυτό που απαιτείται προκείμενου να εναρμονιστεί με τη θεμελιώδη αρχή της μη διάκρισης δεν περιορίζεται σε μεμονωμένες βελτιωτικές διατάξεις, αλλά αφορά την κατάργηση της πρακτική της ξεχωριστής νομοθέτησης για την ειδική εκπαίδευση και την οριζόντια ένταξη της διάστασης της αναπηρίας στο νομοθετικό πλαίσιο της εκπαίδευσης. Επιπροσθέτως, η διασφάλιση του δικαιώματος των μαθητών με αναπηρία στη συμπερίληψη, προϋποθέτει την απαγόρευση κάθε νομοθετικής ή ρυθμιστικής διάταξης που περιορίζει την ένταξη των ατόμων με αναπηρία στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα στη βάση της αναπηρίας ή της βαρύτητας της αναπηρίας τους.

Εντούτοις, παράλληλα με την εκπόνηση της αναγκαίας αποτίμησης του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου (σύμφωνα και με το ν. 4488/2017), το Υπουργείο Παιδείας & Θρησκευμάτων έχει λάβει το προηγούμενο διάστημα νέες νομοθετικές πρωτοβουλίες, που δεν έχουν ενσωματώσει ικανοποιητικά τα δικαιώματα και τις ανάγκες των μαθητών με αναπηρία. Συνεπώς συνάγεται ότι και η εφαρμογή του άρθρου 68 του ν. 4488/2017, αναφορικά με την νομοπαραγωγική διαδικασία «ανάλυση συνεπειών ρυθμίσεων για τα ΑμεΑ», παραμένει και αυτή εν πολλοίς προβληματική ως προς την εφαρμογή της.

Η σύσταση ομάδας εργασίας στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων με αντικείμενο την εκτέλεση εργασιών για συγκέντρωση, αποτίμηση του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου για την εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και για την εισήγηση βελτιωτικών αλλαγών, συγκροτήθηκε αρχικά χωρίς τη συμμετοχή της Ε.Σ.Α.μεΑ., η οποία κλήθηκε κατόπιν διαμαρτυρίας του φορέα μας για αυτόν τον αποκλεισμό. Σημείο προβληματισμού αποτελεί επίσης η μέχρι σήμερα υπολειτουργία των εργασιών της επιτροπής.

Φυσική Προσβασιμότητα

Η απαίτηση για φυσική προσβασιμότητα των σχολικών υποδομών και εγκαταστάσεων λαμβάνεται υπόψη στο ΕΣΔ και έχει ενσωματωθεί σε αρκετούς υπο-στόχους του στόχου 12 (Υπο-Στόχοι 4, 13, 14, 15), ενώ διαπιστώνονται θετικές εξελίξεις στον τομέα αυτό μέσω της υλοποίησης συγχρηματοδοτούμενων

προγραμμάτων (ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ II, «Αντώνης Τρίτσης»). Επίσης, έχουν ήδη συσταθεί οι Επιτροπές για την Ψηφιακή και Φυσική Προσβασιμότητα που προβλέπονταν από τον ν. 3699/2008, με συμμετοχή και εμπειρογνομόνων της Ε.Σ.Α.με.Α.

Ωστόσο, η αξιολόγηση του βαθμού υλοποίησης του στόχου προϋποθέτει την αναλυτική καταγραφή και διάθεση των στοιχείων αναφορικά με το υφιστάμενο επίπεδο προσβασιμότητας και τη συστηματική παρακολούθηση σχετικών δεικτών. Σύμφωνα με την έκθεση για την πορεία υλοποίησης του ΕΣΔ, έχει ήδη ολοκληρωθεί η αποτύπωση του ισχύοντος βαθμού προσβασιμότητας ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων, φροντιστηρίων και κέντρων ξένων γλωσσών, στοιχεία τα οποία χρειάζεται να λάβουν δημοσίευση ώστε να είναι διαθέσιμα σε κάθε ενδιαφερόμενο φορέα και στο αναπηρικό κίνημα.

Διάθεση αποτελεσματικών και επαρκών οικονομικών και υλικών πόρων για την συμπεριληπτική εκπαίδευση και κατάλληλα και τακτικά εκπαιδευμένο προσωπικό

Η σύσταση της Επιτροπής για «Διάθεση κατάλληλα και τακτικά εκπαιδευμένου προσωπικού για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση», λαμβάνεται υπόψη στον υπο-στόχο 12.3. Εντούτοις, η υλοποίηση των προβλεπόμενων δράσεων καθυστέρησαν¹³, παρότι είχαν ήδη εξαγγελθεί από την προηγούμενη περίοδο διακυβέρνησης. Η εξασφάλιση της επάρκειας των ανθρώπινου δυναμικού αποτελεί βασική προϋπόθεση για ποιοτική εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς, και προς αυτή τη κατεύθυνση, απαιτείται να ενισχυθεί περαιτέρω η πρόσληψη μόνιμου προσωπικού στη γενική και ειδική εκπαίδευση.

Θετικά αξιολογείται η σύσταση 1.100 οργανικών θέσεων Ψυχολόγων και Κοινωνικών Λειτουργών για τη στελέχωση των Επιτροπών Διεπιστημονικής Υποστήριξης (ΕΔΥ) (ν. 4823/2021), καθώς και η ενίσχυση των ΚΕΔΑΣΥ με προσωπικό ειδικοτήτων Λογοθεραπευτών, Εργοθεραπευτών και Φυσιοθεραπευτών. Επίσης, όπως αναφέρεται στην έκθεση για την πορεία υλοποίησης του ΕΣΔ, πραγματοποιήθηκαν προσλήψεις ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών για την στήριξη της εκπαιδευτικής κοινότητας, αρχικά στο πλαίσιο των έκτακτων αναγκών που προέκυψαν εξαιτίας της πανδημίας COVID-19 και ξεκίνησε

¹³ Ειδικότερα στην γενική εκπαίδευση, η έκδοση των οριστικών πινάκων για τις 10.500 προσλήψεις εκκρεμούσαν για διάστημα ενός έτους.

η υλοποίηση προγράμματος επιμόρφωσης εκπαιδευτικών για τη διαφοροποιημένη διδασκαλία.

Ωστόσο, η επίτευξη του στόχου της επάρκειας του κατάλληλα εκπαιδευμένου προσωπικού προϋποθέτει την αναλυτική αποτύπωση των οργανικών αλλά και των λειτουργικών κενών¹⁴ στη γενική και ειδική εκπαίδευση ώστε να καταρτιστεί ένας μακροπρόθεσμος και τεκμηριωμένος σχεδιασμός για την επαρκή στελέχωση του δημόσιου σχολείου στη βάση των πραγματικών αναγκών.

Ειδικά μέτρα εξατομικευμένης στήριξης

Ως προς τα μέτρα εξατομικευμένης στήριξης των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες είναι θετική η ενσωμάτωση του υπο-στόχου 10 στο ΕΣΔ «Αποτίμηση του θεσμού των Τμημάτων Ένταξης και της Παράλληλης Στήριξης». Η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των εν λόγω θεσμών προκειμένου να υλοποιηθεί αποτελεσματικά, επιτάσσει τον σχεδιασμό και την εκπόνηση εκτεταμένης ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας ώστε να διασφαλιστεί η αξιοπιστία των ευρημάτων.

Προσβάσιμα και προσαρμοσμένα εκπαιδευτικά υλικά & Συμπεριληπτικά προγράμματα σπουδών

Θετικά αξιολογείται η πρόβλεψη του ΕΣΔ για την επικαιροποίηση των Προγραμμάτων Σπουδών και των σχολικών εγχειριδίων της γενικής εκπαίδευσης με άξονα τις αρχές της συμπεριληπτικής/ενταξιακής εκπαίδευσης, καθώς και τη σύνταξη αναλυτικών Προγραμμάτων για τα Ειδικά Νηπιαγωγεία, τα Ειδικά Δημοτικά σχολεία και τα Ειδικά Εργαστήρια Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΕΕΕΕΚ).

¹⁴ Σύμφωνα με μελέτη, από τα στοιχεία του Υπουργείου προκύπτουν για το 2021 ότι τα επίσημα οργανικά κενά (με τους ιδιαίτερα αυστηρούς αλγόριθμους) υπερβαίνουν τις 15.000 αθροιστικά σε Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια, μόνο στη Γενική Εκπαίδευση, σε όλες τις ειδικότητες και βαθμίδες. Συνεπώς, Οι 11.700 (από 10.500 που είχαν αρχικά ανακοινωθεί) διορισμοί δεν επαρκούν για να καλύψουν τα κενά, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα πραγματικά λειτουργικά κενά αλλά και το μεγάλο κύμα συνταξιοδοτήσεων που προβλέπεται. Βλ. <https://www.especial.gr/organika-kena-prwtovathmias-kai-defterovathmias-ana-eidikotita-kai-perioxi/>

Επιπροσθέτως, όπως αναφέρεται στην έκθεση για την πορεία υλοποίησης του ΕΣΔ, ολοκληρώθηκε ο Οδηγός Ενταξιακής Εκπαίδευσης, που συντάχθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Προωθώντας την ενταξιακή εκπαίδευση: Αντιμετώπιση προκλήσεων στη νομοθεσία, στην εκπαιδευτική πολιτική και πράξη», ο οποίος αρχικά θα εφαρμοστεί σε πιλοτικό επίπεδο.

Συμπεριληπτικές τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας και ψηφιακή εκπαίδευση

Ο υποστόχος 4 που αφορά στη Βελτίωση της περιβαλλοντικής και μαθησιακής προσβασιμότητας, δεν έχει συμπεριλάβει σχεδόν καθόλου τη διάσταση της ψηφιακής προσβασιμότητας και σε συνδυασμό με την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών προς όφελος των μαθητών με αναπηρία.

Είναι θετική η πρόβλεψη για την πλήρως προσβάσιμα ιστοσελίδα του Υπουργείου αλλά και η μεταγενέστερη νομοθετική ρύθμιση για την προσβασιμότητα των ιστοτόπων των σχολικών μονάδων ωστόσο, οι συγκεκριμένοι ιστότοποι έχουν ενημερωτικό κυρίως χαρακτήρα. Από την άλλη, καμία πρόβλεψη δεν υπάρχει για την ανάγκη εξασφάλισης της κατάλληλης υποστηρικτικής τεχνολογίας για την πρόσβαση στα ψηφιακά μέσα στους μαθητές που έχουν ανάγκη.

Στην έκθεση για την πορεία υλοποίησης του ΕΣΔ, αναφέρεται ότι προωθούνται έργα για τον ψηφιακό μετασχηματισμό της εκπαίδευσης στο πλαίσιο του Εθνικού Σχεδίου Ανάκαμψης «Ελλάδα 2.0» και ειδικότερα, τα έργα: «Μετασχηματισμός των συμβατικών προγραμμάτων σπουδών και εκπαιδευτικού περιεχομένου στη λογική ανοικτού κώδικα σε διαδραστικό, ψηφιακό περιβάλλον, προσβάσιμο σε όλους, με δυνατότητα τεχνητής νοημοσύνης, δυναμικής ενημέρωσης και συνεργιών με κοινότητες εκπαιδευτικών», ενώ αναφέρεται ότι μέσω του έργου «Εργαλεία για μαθητές με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες», τα ειδικά σχολεία θα αποκτήσουν σύγχρονο τεχνολογικό εξοπλισμό που θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών με αναπηρία ή/ και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Ωστόσο οι συγκεκριμένες αναφορές είναι πολύ γενικές και δεν δύναται να αξιολογηθεί το εύρος εφαρμογής και ο πραγματικός αντίκτυπος που θα έχουν στους μαθητές με αναπηρία τα αναφερόμενα έργα.

Γενικά, από τις αναφερόμενες δράσεις στο τομέα των ΤΠΕ και της ψηφιακής εκπαίδευσης, είναι φανερό το έλλειμμα μιας εμπεριστατωμένης ανάλυσης της υφιστάμενης κατάστασης ως προς την διαθεσιμότητα και την πρόσβαση των

μαθητών με αναπηρία σε τεχνολογικά και ψηφιακά μέσα καθώς και σε υποστηρικτικές τεχνολογίες ώστε να προσδιοριστούν οι ανάγκες και να καθοριστούν οι απαιτούμενοι πόροι.

Πρόσβαση στην γενική εκπαίδευση για όλα τα παιδιά με αναπηρία που είναι πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο και μετανάστες με αναπηρία και για τα παιδιά Ρομά με αναπηρία

Θετικά αξιολογείται η επίσημη καταγραφή των παιδιών με αναπηρία που είναι πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο και μετανάστες και των παιδιών Ρομά με αναπηρία ώστε να καταστεί εφικτή η παρακολούθηση της σχολικής τους ένταξης, η οποία ολοκληρώθηκε έπειτα από συνεργασία της Διεύθυνσης Ειδικής Αγωγής, του Αυτοτελούς Τμήματος της Διεύθυνσης Προσφύγων, της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ, της UNICEF, του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης και του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου.

Ενσωμάτωση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στα προγράμματα σπουδών για τους μελλοντικούς εκπαιδευτικούς και στα προγράμματα κατάρτισης για το υφιστάμενο διδακτικό προσωπικό

Στον υποστόχο 7 του ΕΣΔ, περιλαμβάνεται δέσμευση για την ενσωμάτωση της δικαιωματικής προσέγγισης της αναπηρίας και της ενταξιακής διάστασης στα προγράμματα σπουδών των Πανεπιστημίων με στόχο την εκπαίδευση, μετεκπαίδευση και ενημέρωση σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο εκπαιδευτικών, ψυχολόγων και συναφών επαγγελματιών. Ωστόσο, το χρονοδιάγραμμα υλοποίησης δεν προβλέπει συγκεκριμένο χρόνο ολοκλήρωσης της δράσης (διαρκής δράση), ενώ επίσης δεν προβλέπονται συγκεκριμένες ενέργειες και διαδικασίες για την υλοποίηση της δέσμευσης.

Ετήσιο Σχέδιο Δράσης 2021 του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων

Στο Ετήσιο Σχέδιο Δράσης (2021) του Υπουργείου, διαπιστώνεται έλλειμμα αναφορικά με την οριζόντια ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας σε αυτόν τον προγραμματισμό. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι, δεν υπάρχει καμία αναφορά στα άτομα με αναπηρία στους 3 από τους 4 στόχους που αφορούν την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, την δια βίου μάθηση και την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Θετικά σημεία του Σχεδίου Δράσης είναι: η έμφαση που δίνεται στα νέα προγράμματα σπουδών στους ίδιους τους μαθητές και τις μαθήτριες και όχι στο γνωστικό αντικείμενο με στόχο ένα συμπεριληπτικό εκπαιδευτικό μοντέλο, «προσανατολισμένο στις ανάγκες του αύριο μέσα από την καλλιέργεια ήπιων και

ψηφιακών δεξιοτήτων , δεξιοτήτων ζωής κ.α.», καθώς και η δράση 1.3 «Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση» που προβλέπει την προώθηση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης μέσω του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και του Στρατηγικού σχεδίου δράσης για την ισότιμη πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στην εκπαίδευση (οριζόντιο σχέδιο για μεταρρυθμίσεις σε σχολεία, ΑΕΙ και δομές επαγγελματικής εκπαίδευσης και δια βίου μάθησης) καθώς και η ψηφιακή μεταρρύθμιση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης (DG Reform Inclusive Education). Επίσης, προς την σωστή κατεύθυνση βρίσκεται η πρόβλεψη αναφορικά με την ενίσχυση των θεσμών του ψυχολόγου και του κοινωνικού λειτουργού στα γενικά σχολεία.

Ειδικές Συστάσεις

Όπως προκύπτει από την παραπάνω ανάλυση, στο ΕΣΔ έχουν ληφθεί υπόψη όλες οι Συστάσεις της Επιτροπής σχετικά με την ισότιμη πρόσβαση των παιδιών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες σε μια ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Όμως, διαπιστώνονται ελλείμματα οριζόντιας σημασίας στο επίπεδο του σχεδιασμού και της υλοποίησης των στόχων του ΕΣΔ, ενώ σύμφωνα με την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης χρειάζεται να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση και να ενταθούν οι προσπάθειες από τη μεριά του Υπουργείου σε συγκεκριμένους Υπο-Στόχους.

Το βασικότερο πρόβλημα που εντοπίζεται στο επίπεδο του σχεδιασμού είναι το εξής. Παρά το γεγονός ότι οι υπο-στόχοι φαίνεται να λαμβάνουν υπόψη την εμπειρική πραγματικότητα στην εκπαίδευση των μαθητών με αναπηρία, εκλείπει οριζόντια η τεκμηριωμένη αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης βάσει της οποίας οφείλουν να σχεδιαστούν και να εφαρμοστούν evidenced-based πολιτικές. Αυτό το έλλειμμα απορρέει εκ των πραγμάτων και από την ανυπαρξία μέχρι σήμερα ενός ολοκληρωμένου συστήματος συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων παρακολούθησης και αξιολόγησης της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στην πράξη, όπως αυτό απαιτείται από τη Σύμβαση και το γενικό σχόλιο της Επιτροπής των ΗΕ για την εφαρμογή του άρθρου 24.

Το παραπάνω έλλειμμα, αναπόφευκτα δυσχεραίνει τη διαδικασία εξειδίκευσης των δεσμεύσεων σε αποτελεσματικές ενέργειες και προγράμματα που θα έχουν σημαντικό αντίκτυπο στους μαθητές με αναπηρία αναφορικά με την άρση των εμποδίων που αντιμετωπίζουν.

Συνεπώς απαιτείται να ληφθεί άμεσα η πρωτοβουλία για ανάπτυξη ολοκληρωμένου συστήματος συλλογής, επεξεργασίας και διάχυσης δεδομένων παρακολούθησης και αξιολόγησης της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, ξεκινώντας με την εκπόνηση ειδικού σχεδίου δράσης για την επέκταση και βελτίωση της συλλογής στατιστικών δεδομένων για τον πληθυσμό των παιδιών με αναπηρία μαθητικής ηλικίας (εντός και εκτός εκπαίδευσης). Ως προς το εν λόγω εγχείρημα, το Παρατηρητήριο θέτει στη διάθεσή σας το κείμενο πολιτικής που έχει εκπονήσει με τίτλο: «Για ένα σχολείο χωρίς αποκλεισμούς: Εισαγωγή της δικαιωματικής προσέγγισης στη συλλογή και ανάλυση στατιστικών δεδομένων για την εκπαίδευση των μαθητών/τριών με αναπηρία», στο οποίο παρουσιάζονται οι βασικές αρχές και κατευθύνσεις για τη συλλογή και επεξεργασία των αναγκαίων στατιστικών δεδομένων αναφορικά με την παρακολούθηση της εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία σύμφωνα με τη δικαιωματική προσέγγιση, και προτείνονται γενικοί δείκτες κατά αντιστοιχία με το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 24 της Σύμβασης.

Ωστόσο, δεδομένου ότι η εκπλήρωση των εκπαιδευτικών δικαιωμάτων συνδέεται άρρηκτα με την απόλαυση και άλλων θεμελιωδών ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, η προτεινόμενη ενέργεια πρέπει να αναπτυχθεί σε συνδυασμό με την ανάγκη για δημιουργία μιας ευρύτερης εθνικής βάσης στατιστικών στοιχείων για τα παιδιά, στην οποία, με τη ρητή ευθύνη των αρμόδιων κρατικών οργάνων, θα συγκεντρώνονται όλα τα στοιχεία που αφορούν στην εφαρμογή του συνόλου των δικαιωμάτων του παιδιού. Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ, στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της αναφορικά με την πορεία υλοποίησης της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού στη Ελλάδα, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ενίσχυση των μηχανισμών συλλογής από τις αρμόδιες ελληνικές Αρχές επαρκών στατιστικών στοιχείων και δεδομένων ικανών να της επιτρέψουν να αξιολογήσει την πρόοδο που επιτυγχάνεται ως προς την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης.¹⁵

Επιπροσθέτως, ως οριζόντιο έλλειμμα καταγράφηκε η εσωστρέφεια του φορέα σχετικά με τις διαδικασίες σχεδιασμού, υλοποίησης και παρακολούθησης των πολιτικών υλοποίησης του ΕΣΔ.

¹⁵ Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2015. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Η εξειδίκευση και η υλοποίηση των δράσεων, αρκετές φορές δεν έχει λάβει υπόψη την απαίτηση που θέτει η παράγραφος 3 του άρθρου 4 της Σύμβασης, προς τα αρμόδια όργανα και τις αρχές της πολιτείας να διαβουλεύονται και να εμπλέκουν ενεργά στον σχεδιασμό, την εφαρμογή και την παρακολούθηση των πολιτικών υλοποίησης της σύμβασης τις αντιπροσωπευτικές οργανώσεις των ατόμων με αναπηρία.

Επίσης, η υποχρέωση της πολιτείας για λογοδοσία προς την κοινωνία και διαφάνεια αναφορικά με την πορεία υλοποίησης της Σύμβασης, εγείρει την ανάγκη να λαμβάνουν δημοσιότητα τα σχετικά κείμενα στρατηγικού σχεδιασμού, τα σχέδια δράσης αλλά και τα αποτελέσματα των προβλεπόμενων ενεργειών (όπως και τα στατιστικά δεδομένα που συλλέγονται στο πλαίσιο των δράσεων).

Η ενίσχυση της εξωστρέφειας του φορέα μπορεί παράλληλα να επιτευχθεί μέσω της θεσμοθέτησης διαδικασιών ουσιαστικής διαβούλευσης και συμμετοχής των οικογενειών των παιδιών με αναπηρία, των συλλογών γονέων παιδιών με αναπηρία και των οργανώσεων ατόμων με αναπηρία, στην ανάπτυξη των σχεδίων δράσης του Υπουργείου, ώστε να ακουστεί η φωνή των άμεσα ενδιαφερόμενων, ως ισότιμων συντελεστών της εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς.

Λαμβάνοντας υπόψη τις περιφερειακές διαφορές και ιδιαιτερότητες των τοπικών κοινωνιών ως προς την παρεχόμενη εκπαίδευση, αλλά και δεδομένης της μεγαλύτερης αυτονομίας που απολαμβάνουν πλέον οι σχολικές μονάδες, είναι αναγκαία η κατάρτιση Περιφερειακών και Τοπικών Σχεδίων Δράσης για την προώθηση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης σε επίπεδο τοπικών κοινωνιών.

Στο επίπεδο του πολιτικού σχεδιασμού, ένα σημείο που χρήζει περαιτέρω προσπάθειας είναι η σύζευξη των τομεακών στρατηγικών και σχεδίων δράσης (βλ. Σχέδιο Δράσης για το Παιδί) με σκοπό την ορθή και οριζόντια ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας σε αυτά.

Στο επίπεδο των σχολικών μονάδων είναι επίσης αναγκαία η μεγαλύτερη αλληλεπίδραση εντός και εκτός των σχολικών κοινοτήτων με όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη (μαθητές, εκπαιδευτικοί, γονείς, σύλλογοι ατόμων με αναπηρία, τοπική κοινωνία κ.α.) για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση πρακτικών, δράσεων και προγραμμάτων που θα προωθήσουν τη συμπερίληψη.

Η επιτυχής μετάβαση σε ένα σχολείο για όλους τους μαθητές προϋποθέτει την πρόκληση αλλαγών στις αντιλήψεις και τις στάσεις του γενικού πληθυσμού απέναντι στην αναπηρία και στους μαθητές με αναπηρία. Συνεπώς είναι αναγκαία η εξωστρέφεια και με τη μορφή εκστρατειών ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του γενικού κοινού για το δικαίωμα των παιδιών με αναπηρία σε ισότιμη εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς και για τα οφέλη της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης για όλους τους μαθητές.

Αναφορικά με την επάρκεια και την καταλληλότητα του εκπαιδευτικού προσωπικού σημειώνουμε ότι, η συμπεριληπτική εκπαίδευση, έχει ανάγκη από μόνιμο και σταθερό εκπαιδευτικό προσωπικό και η στελέχωση των σχολικών μονάδων σε όλο και μεγαλύτερη αναλογία από αναπληρωτές εκπαιδευτικούς, δεν μπορεί να διασφαλίσει την εφαρμογή μακροπρόθεσμων εκπαιδευτικών πολιτικών και αλλαγών. Συνεπώς η προαγωγή της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης δεν νοείται να βασίζεται κυρίως σε έργα ΕΣΠΑ, καθώς η μη σταθερότητα του προσωπικού στις δομές και τους θεσμούς υποστήριξης των μαθητών με αναπηρία δυσχεραίνει σημαντικά την επιτυχία του εγχειρήματος. Είναι δηλαδή ανάγκη να υπάρξει γενναία ενίσχυση του μόνιμου ειδικού εκπαιδευτικού και επιστημονικού προσωπικού στην γενική και στην ειδική εκπαίδευση.

Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να διασφαλιστεί ότι όλο το προσωπικό της εκπαίδευσης λαμβάνει εκπαίδευση και κατάρτιση, στις βασικές αξίες, αρχές και πρακτικές που απαιτούνται για την προσαρμογή σε περιβάλλοντα μάθησης χωρίς αποκλεισμούς, ενώ οι εκπαιδευτικές κοινότητες οφείλουν να αποτελούν ένα προσβάσιμο και υποστηρικτικό περιβάλλον που να ενθαρρύνει και τους εκπαιδευτικούς για συνεργασία, αλληλεπίδραση και από κοινού επίλυση των προβλημάτων.

Σχετικά με την εξειδικευμένη υποστήριξη των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, θεωρούμε κομβικής σημασίας τη διενέργεια μελέτης αξιολόγησης των αποτελεσμάτων τόσο των ΤΕ όσο και τις Παράλληλης Στήριξης με στόχο τη βελτίωση της εφαρμογής τους και την ενίσχυση των εν λόγω θεσμών προς την κατεύθυνση της ουσιαστικής συμπερίληψης των μαθητών με αναπηρία στην γενική εκπαίδευση. Προς ενημέρωσή σας, σας προωθούμε τη μελέτη του Παρατηρητηρίου «Μελέτη για τη Μετάβαση από την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση χωρίς Αποκλεισμούς», όπου μπορείτε να ανατρέξετε στα αποτελέσματα ποιοτικής έρευνας η οποία αναδεικνύει τα κενά και τις στρεβλώσεις αναφορικά με τους θεσμούς υποστήριξης των μαθητών με αναπηρία.

Άμεση προτεραιότητα αναφορικά με τους μαθητές με χρόνιες παθήσεις, δεδομένης και της συνεχιζόμενης έξαρσης της πανδημίας του Covid-19, είναι επίσης η ενίσχυση του θεσμού του σχολικού νοσηλευτή με στόχο την στελέχωση όλων των σχολικών μονάδων της χώρας με την εν λόγω ειδικότητα.

Ως γενική σύσταση που χρειάζεται να αποτελέσει στρατηγική προτεραιότητα σε μελλοντική επικαιροποίηση του ΕΣΔ επισημαίνεται η ανάγκη να ενταθούν τα προγράμματα, οι προβλέψεις και η διαθέσιμη υποστήριξη προς τους μαθητές με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο επίπεδο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ώστε να υπάρξει εναρμόνιση και σύγκλιση αυτής της βαθμίδας με την πολιτική της συμπερίληψης.

Επιπροσθέτως, συστήνεται να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην αναβάθμιση των δομών και των υπηρεσιών και στην ανάπτυξη στοχευμένων προγραμμάτων που να απευθύνονται στους γονείς των μαθητών με αναπηρία, με στόχο την ενδυνάμωση και τη θετική εμπλοκή τους στην εκπαίδευση των παιδιών τους σε συμπεριληπτικά πλαίσια.

Αναφορικά με το νομοθετικό πλαίσιο, βασική απαίτηση για την ισότιμη πρόσβαση των μαθητών με αναπηρία στο εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί το πάγιο αίτημα της Ε.Σ.Α.με.Α. για επέκταση της νομοθεσίας κατά των διακρίσεων σε όλα τα πεδία άσκησης των δικαιωμάτων και στην εκπαίδευση. Μάλιστα, στην ευρωπαϊκή στρατηγική για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία 2021-2030, η ευρωπαϊκή επιτροπή καλεί τα κράτη μέλη: να διευκολύνουν την έγκριση της πρότασης της Επιτροπής για μια οριζόντια οδηγία σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης εκτός του τομέα της απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένης της αναπηρίας ως λόγο διάκρισης.

Σε ότι αφορά την νομοθεσία για την ειδική αγωγή και εκπαίδευση, αυτό που απαιτείται προκειμένου αυτή να εναρμονιστεί με τη θεμελιώδη αρχή της μη διάκρισης, δεν περιορίζεται σε μεμονωμένες βελτιωτικές διατάξεις αλλά αξιώνει καταρχάς την κατάργηση της πρακτική της ξεχωριστής νομοθέτησης για την ειδική εκπαίδευση και αγωγή και την οριζόντια ένταξη της διάστασης της αναπηρίας στο νομοθετικό πλαίσιο της εκπαίδευσης, καθώς και την κατάργηση από τη νομοθεσία κάθε αναφοράς σε μη-εκπαιδεύσιμα άτομα.

Τέλος, η αποτελεσματική εφαρμογή ενός ευνοϊκού νόμου μπορεί να διασφαλιστεί μόνο μέσω της θεσμοθέτησης ενός ισχυρού μηχανισμού παρακολούθησης των παραβιάσεων που λαμβάνουν χώρα αλλά και απαιτεί επίσης την ύπαρξη αποτελεσματικού συστήματος προστασίας και αποκατάστασης των θυμάτων που έχουν αντιμετωπίσει διακριτική μεταχείριση στην εκπαίδευση. Ειδικότερα πρέπει να προβλεφθούν διαδικασίες και μηχανισμοί υποβολής και διερεύνησης καταγγελιών για άνιση μεταχείριση στην εκπαίδευση καθώς και η δυνατότητα εξωδικαστικής και δικαστικής προσφυγής των θυμάτων.

Οριζόντιες Συστάσεις

Ένα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα οριζόντιου ενδιαφέροντος, το οποίο συνδέεται με την εφαρμογή μιας ενιαίας και ολοκληρωμένης στρατηγικής για την εξάλειψη των διακρίσεων εις βάρος των ατόμων με αναπηρία στη χώρα, αφορά στην χρήση της γλώσσας και ειδικότερα στην ορολογία που ενσωματώνεται στους επίσημους, δημόσιους λόγους για την αναπηρία. Το ζήτημα αυτό αφορά στο σύνολο των πολιτικών και στην παραγωγή λόγου, προφορικού και γραπτού των κρατικών φορέων και στη νομοπαραγωγική διαδικασία. Η χρήση λανθασμένης γλώσσας βασίζεται στην για πολλά χρόνια επικράτηση του ιατροκεντρικού μοντέλου που προσεγγίζει την αναπηρία ως ασθένεια που χρήζει θεραπείας.

Προκειμένου να εμπεδωθεί η αλλαγή παραδείγματος και η μετάβαση στη δικαιωματική προσέγγιση της αναπηρίας, η ορθή χρήση της γλώσσας αποτελεί προϋπόθεση προς την κατεύθυνση αυτή, καθώς η γλώσσα αποτελεί κύριο διαμορφωτή της κουλτούρας, των κυρίαρχων στάσεων και αντιλήψεων για την αναπηρία.

Στο πλαίσιο της δικαιωματικής προσέγγισης της αναπηρίας η γλώσσα που πρέπει να χρησιμοποιείται για τα άτομα με αναπηρία είναι συμπεριληπτική (inclusive language), καθώς δίνει έμφαση πρώτα στο άτομο και όχι στην αναπηρία του, παραμερίζοντας ξεπερασμένες και πολλές φορές υποτιμητικές έννοιες για τα άτομα με αναπηρία προερχόμενες από εμπεδωμένα στερεότυπα και προκαταλήψεις.

Για το λόγο αυτό είναι αναγκαίο να εξαλειφθεί από τη νομοθεσία και γενικότερα τον γραπτό και προφορικό δημόσιο λόγο, η απαρχαιωμένη και μη συμβατή με τη δικαιωματική προσέγγιση ορολογία. Ως «Παρατηρητήριο» εργαζόμαστε συστηματικά στο πεδίο της ορθής χρήσης της γλώσσας στη βάση της δικαιωματικής προσέγγισης. Με στόχο να διευκολύνουμε το έργο σας, παραθέτουμε στο

Συνοδευτικό Αρχείο της παρούσας επιστολής (**Παράρτημα**) τις βασικές αρχές της συμπεριληπτικής γλώσσας και συστάσεις ενδεδειγμένης ορολογίας όταν αναφερόμαστε στα άτομα με αναπηρία τόσο στον προφορικό, όσο και στον γραπτό λόγο. Το εν λόγω κείμενο βασίστηκε στις Οδηγίες Συμπεριληπτικής Γλώσσας για την Αναπηρία (Disability-inclusive language guidelines) που δημοσίευσαν το 2019 τα ΗΕ στο πλαίσιο εφαρμογής της Στρατηγικής για την ένταξη των ατόμων με αναπηρία (Disability Inclusion Strategy).

Ως οριζόντιο μέτρο που θα διευκολύνει σημαντικά την ορθή υλοποίηση των δεσμεύσεων προτείνεται η εκπαίδευση όλων των στελεχών της δημόσιας διοίκησης αλλά και των εποπτευόμενων φορέων των υπουργείων στην δικαιωματική προσέγγιση της αναπηρίας και στην σωστή εξυπηρέτηση των ατόμων με αναπηρία. Ως προς αυτό τον σκοπό, μπορεί να συνδράμει αποτελεσματικά το Ινστιτούτο της Ε.Σ.Α.με.Α. (ΙΝ- Ε.Σ.Α.με.Α.) που κατέχει την απαραίτητη τεχνογνωσία και το εξειδικευμένο προσωπικό ώστε να παρέχει μια ολοκληρωμένη εκπαίδευση στα ζητήματα της αναπηρίας.

Τέλος, με δεδομένη την κατευθυντήρια αρχή της Σύμβασης, «Τίποτα για εμάς χωρίς εμάς», όπως αυτή ορίζεται στο Άρθρο 4.3 και αποσαφηνίζεται περαιτέρω στο Γενικό Σχόλιο 7 της Επιτροπής,¹⁶ απαιτείται από κάθε φορέα άσκησης δημόσιας πολιτικής η συνεχής διαβούλευση και συνεργασία με τα ίδια τα άτομα με αναπηρία, ώστε αυτά να είναι παρόντα τόσο στη διαμόρφωση και παραγωγή των πολιτικών που τους αφορούν, όσο και στην παρακολούθηση της υλοποίησης τους. Μέσω της συνεχούς διαβούλευσης με τις αντιπροσωπευτικές οργανώσεις του αναπηρικού κινήματος και ιδιαίτερα με την τρίτοβάθμια οργάνωσή τους, την Ε.Σ.Α.με.Α., μπορεί να εξασφαλιστεί η ουσιαστική συμπερίληψη των αναγκών των ατόμων με αναπηρία, στο σύνολο των πολιτικών που τους αφορούν.

Κλείνοντας, σας επισημαίνουμε ότι, επιδίωξη της Ε.Σ.Α.με.Α. και του «Παρατηρητηρίου» είναι η σταθερή συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας και

¹⁶ UN CRPD Committee (2018). General Comment 7: on the participation of persons with disabilities, including children with disabilities, through their representative organizations, in the implementation and monitoring of the Convention. Διαθέσιμο στο:

<https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsnbHatvuFkZ%2bt93Y3D%2baa2pjFYzWLBuovA%2bBr7QovZhbuyqzjDNoplweYI46WXrJJ6aB3Mx4y%2fspT%2bQrY5K2mKse5zjo%2bfvBDVu%2b42R9iKip>

Θρησκευμάτων, ώστε να συμβάλλουμε στο μέγιστο των δυνατοτήτων μας, στην ορθή υλοποίηση των προτεινόμενων μέτρων και πολιτικών, με γνώμονα πάντα την ανεμπόδιστη άσκηση και απόλαυση των δικαιωμάτων των μαθητών, των παιδιών και των ατόμων με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις που εκπροσωπούμε.

Με εκτίμηση

Ο Πρόεδρος

Ο Γεν. Γραμματέας

Ι. Βαρδακαστάνης

Β. Κούτσιανος

Πίνακας Αποδεκτών:

- κ. Γ. Γεραπετρίτη, Υπουργό Επικρατείας
- κα Ν. Κεραμέως, Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων
- κα Ζ. Μακρή, Υφυπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων

Συνημμένα:

- Παρατηρητήριο Θεμάτων Αναπηρίας (2022) - Πρόσβαση σε ισότιμη, ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς Α/θμια & Β/θμια εκπαίδευση (Συνοδευτικό Αρχείο)

Προσβάσιμο αρχείο Microsoft Word (*.docx)

Το παρόν αρχείο ελέγχθηκε με το εργαλείο **Microsoft Accessibility Checker** και δε βρέθηκαν θέματα προσβασιμότητας. Τα άτομα με αναπηρία δε θα αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην ανάγνωσή του.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ ΤΗΣ Ε.Σ.Α.μεΑ.

ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΙΣΟΤΙΜΗ, ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΚΑΙ ΧΩΡΙΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥΣ Α/ΘΜΙΑ & Β/ΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή: Η Δράση ΠΕ9 του Παρατηρητηρίου Θεμάτων Αναπηρίας της Ε.Σ.Α.μεΑ.	4
Ο Οδικός Χάρτης	4
Μεθοδολογία Υλοποίησης	4
Η δομή και το Περιεχόμενο του Οδικού Χάρτη	5
1. Το Νέο Πλαίσιο για την Αναπηρία.....	7
1.1 Σύμβαση των ΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (CRPD)....	7
1.2 Οι κατευθυντήριες και οργανωτικές διατάξεις για την εφαρμογή της Σύμβασης στο ελληνικό νομικό πλαίσιο (ν. 4488/2017)	10
1.3 Κανονιστικό πλαίσιο Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ)	12
1.4 Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε.....	14
1.5 Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων	15
1.6 Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία «Ένωση Ισότητας-Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία 2021-2030»	16
1.7 Agenda 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη	18
2. Οι Συστάσεις Προς τη Χώρα Από την Επιτροπή των ΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες	19
Άρθρο 24: Εκπαίδευση	19
3. Το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία σε ισότιμη, ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση: Υφιστάμενη Κατάσταση.....	21
3.1 Πρόσβαση των παιδιών και ατόμων με αναπηρία στη εκπαιδευτικό σύστημα.....	21
3.2 Προσβασιμότητα σχολικών υποδομών, εγκαταστάσεων και εκπαιδευτικής διαδικασίας.....	21
3.3 Υποστήριξη των μαθητών με αναπηρία η/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.....	23
3.4 Κατάλληλα και τακτικά εκπαιδευμένο προσωπικό	26
3.5 Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	27
4. Στρατηγικές Δεσμεύσεις, Πολιτικές και Δράσεις της Ελληνικής Πολιτείας στο Πεδίο Αρμοδιοτήτων του Υπουργείου για την Υλοποίηση της Σύμβασης....	28

4.1	Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία ...	32
4.2	Ετήσιο Σχέδιο Δράσης 2021 του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων	37
4.3	Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού	38
5.	Κενά και Προκλήσεις για τον Πολιτικό Σχεδιασμό: Προτάσεις Πολιτικής, Οριζόντιες και Στοχευμένες Παρεμβάσεις για την Υλοποίηση των Συστάσεων.	40
5.1	Ειδικές Συστάσεις	40
5.2	Οριζόντιες Συστάσεις	44
	Παράρτημα: Συμπεριληπτική Γλώσσα για την Αναπηρία	47

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η ΔΡΑΣΗ ΠΕ9 ΤΟΥ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟΥ ΘΕΜΑΤΩΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ ΤΗΣ Ε.Σ.Α.ΜΕΑ.

Το Παρατηρητήριο Θεμάτων Αναπηρίας της Ε.Σ.Α.μεΑ., λαμβάνοντας υπόψη τον κρίσιμο ρόλο της τομεακής και περιφερειακής διάστασης των πολιτικών υλοποίησης της Σύμβασης, σχεδίασε και υλοποιεί κατά την τρέχουσα προγραμματική περίοδο τη **δράση ΠΕ9**, με αντικείμενο την «Παροχή υποστήριξης στα επιμέρους σημεία αναφοράς (Υπουργεία και Περιφέρειες) για την ορθή εφαρμογή των απαιτήσεων της Σύμβασης και των Τελικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής σε Κεντρικό και Περιφερειακό Επίπεδο».

Σκοπός της δράσης είναι να συνδράμει την πολιτεία στην ορθή και αποτελεσματική εφαρμογή της Σύμβασης στη χώρα σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο μέσω της εξειδίκευσης της δικαιωματικής προσέγγισης της αναπηρίας, στα πεδία αρμοδιοτήτων των κεντρικών και επιμέρους σημείων αναφοράς.

Ο ΟΔΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ

Βασική εκροή της δράσης αποτελεί το ανά χείρας κείμενο, που επιχειρεί να αποτελέσει έναν περιεκτικό Οδικό Χάρτη με συστάσεις, οδηγίες και κατευθύνσεις για την ορθή ενσωμάτωση και εφαρμογή των Τελικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής¹ και των απαιτήσεων της Σύμβασης, στο πεδίο των αρμοδιοτήτων του κάθε ωφελούμενου (Υπουργείο ή Περιφέρειας).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

Η γενική μεθοδολογική προσέγγιση για την εκπόνηση του «Οδικού Χάρτη» στη δράση αυτή, συνοψίζεται ως **«ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας» (disability mainstreaming)**. Πρόκειται για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση βάσει της οποίας: τα δικαιώματα, οι ανάγκες και οι εμπειρίες των ατόμων με αναπηρία συμπεριλαμβάνονται ως αναπόσπαστο κομμάτι στον σχεδιασμό, την εφαρμογή, την παρακολούθηση και αξιολόγηση πολιτικών και προγραμμάτων (σε όλους τους πολιτικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς τομείς), έτσι που τα άτομα με αναπηρία να ωφελούνται εξίσου, και να επιτυγχάνεται η ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνία.

Η γενική αυτή προσέγγιση εξειδικεύεται σε τρεις διακριτές και αλληλεξαρτώμενες κατευθύνσεις.

¹ Οι τελικές παρατηρήσεις είναι διαθέσιμες στην ιστοσελίδα των Ηνωμένων Εθνών στην [αγγλική γλώσσα](#) αλλά και στην [ελληνική γλώσσα](#) όπως μεταφράστηκαν ύστερα από πρωτοβουλία της Ε.Σ.Α.μεΑ. και του Παρατηρητηρίου Θεμάτων Αναπηρίας της.

- 1) Οριζόντια ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας σε κάθε δημόσια πολιτική, νομοθεσία, διοικητική διαδικασία, δράση, μέτρο και πρόγραμμα.
- 2) Θέσπιση και εφαρμογή στοχευμένων παρεμβάσεων ανά τομέα αρμοδιότητας με στόχο την άρση των εμποδίων και την ενδυνάμωση των ατόμων με αναπηρία.
- 3) Ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας στο επίπεδο λειτουργίας του φορέα/οργανισμού (οργανωτικά και διοικητικά θέματα, κατανόηση της δικαιωματικής προσέγγισης από τη διοίκηση και το προσωπικό κ.α.)

Η μεθοδολογία υλοποίησης της δράσης περιλαμβάνει διαφορετικές τεχνικές έρευνας, όπως:

- έρευνα γραφείου,
- επεξεργασία διαθέσιμων στατιστικών δεδομένων και αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης ανά τομέα/περιφέρεια,
- επικοινωνία και λήψη ανατροφοδότησης από τα αρμόδια σημεία αναφοράς.

Η ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΟΔΙΚΟΥ ΧΑΡΤΗ

- **Στην πρώτη ενότητα** αποτυπώνεται το γενικό πλαίσιο που διέπει τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία και πιο ειδικά στα πεδία αρμοδιοτήτων του Υπουργείου σας. Ειδικότερα, αντικείμενο της ενότητας αποτελούν οι νομικές και πολιτικές δεσμεύσεις της χώρας όπως αυτές απορρέουν: από την Σύμβαση των ΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (CRPD)², τον ν. 4488/2017, το κανονιστικό πλαίσιο ΕΔΕΤ, τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., τον Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων, την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία «Ένωση Ισότητας-Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία 2021-2030», την Agenda 2030 και άλλες Συμβάσεις και κανονισμούς της ΕΕ αναφορικά με το πεδίο ενδιαφέροντος του Υπουργείου.
- **Στη δεύτερη ενότητα** παρουσιάζονται οι Τελικές Παρατηρήσεις και Συστάσεις της Επιτροπής των Η.Ε. για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (2019)³ προς τη χώρα μας αναφορικά με την πρόοδο που έχει επιτευχθεί ως προς την υλοποίηση της Σύμβασης και ποια σημεία είναι

² Εφεξής «Σύμβαση»

³ Εφεξής «Επιτροπή των Η.Ε.»

εκείνα στα οποία πρέπει να δοθεί βαρύτητα/προτεραιότητα την επόμενη περίοδο.

- **Η τρίτη ενότητα** παρουσιάζει συνοπτικά την υφιστάμενη κατάσταση αναφορικά με τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία στο πεδίο αρμοδιοτήτων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, επισημαίνοντας τα θετικά και τα αρνητικά σημεία. Η ενότητα, αποτυπώνει αφενός τις θετικές εξελίξεις και ρυθμίσεις που αφορούν τα πλαίσια άσκησης των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία και αφετέρου αναδεικνύει τα εμμένοντα εμπόδια και τις προκλήσεις που ανακύπτουν σε επίπεδο πολιτικού σχεδιασμού.
- **Η τέταρτη ενότητα** αποτυπώνει και αξιολογεί τις στρατηγικές δεσμεύσεις, τις πολιτικές και τις δράσεις της ελληνικής πολιτείας κατά την τρέχουσα περίοδο αναφορικά με την υλοποίηση των Συστάσεων της Επιτροπής στο πεδίο αρμοδιοτήτων του Υπουργείου. Ειδικότερα εξετάζεται το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία⁴ καθώς και τομεακές στρατηγικές και σχέδια δράσης.
- **Η πέμπτη ενότητα** καταλήγει σε προτάσεις πολιτικής καθώς και σε οριζόντιες και στοχευμένες παρεμβάσεις για την υλοποίηση των συστάσεων, λαμβάνοντας υπόψη τα κενά και τις ελλείψεις σε επίπεδο δεσμεύσεων και δράσεων του Υπουργείου, όπως αποτυπώνονται στην ενότητα 4.

⁴ Εφεξής «ΕΣΔ»

1. ΤΟ ΝΕΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

1.1 Σύμβαση των ΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (CRPD)

Η σημασία και ο αντίκτυπος της Σύμβασης, που κυρώθηκε από την ελληνική πολιτεία με τον ν. 4074/2012, στην πολιτική για την αναπηρία είναι καθοριστική. Η Σύμβαση αποτέλεσε τη θεσμική αποτύπωση της μεταστροφής παραδείγματος στα ζητήματα της αναπηρίας σηματοδοτώντας τη μετάβαση από την παρωχημένη ιατρικοκεντρική και φιλανθρωπική αντίληψη, στη δικαιωματική προσέγγιση της αναπηρίας. Η Σύμβαση αναγνωρίζει τα άτομα με αναπηρία ως ενεργά υποκείμενα με πλήρη δικαιώματα και ελευθερίες και δεσμεύει τα κράτη να άρουν όλα τα εμπόδια που αυτά αντιμετωπίζουν ώστε να διασφαλιστεί και να προαχθεί η πλήρης υλοποίηση αυτών των δικαιωμάτων, χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς. Η Σύμβαση, πέραν του ότι επαναδιατυπώνει τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες υπό την οπτική των ατόμων με αναπηρία, διαφέρει επίσης από άλλες Συμβάσεις δικαιωμάτων ως προς το ότι αποδίδει ιδιαίτερα βαρύτητα στην εθνική εφαρμογή και την παρακολούθηση της πορείας υλοποίησής της από τα Κράτη-Μέλη.

Παρότι το δικαίωμα των ατόμων και παιδιών με αναπηρία σε ισότιμη, χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση έχει αναγνωριστεί τουλάχιστον από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 σε διεθνείς και ευρωπαϊκές διακηρύξεις πολιτικής (βλ. Παγκόσμια Διακήρυξη για την Εκπαίδευση για Όλους (1990), Πρότυποι Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Εξίσωση των Ευκαιριών για τα Άτομα με Αναπηρία (1993), Δήλωση και το Πλαίσιο Δράσης της Σαλαμάνκα (1994), Το πρώτο νομικά δεσμευτικό κείμενο που κατοχυρώνει ρητώς το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία σε ισότιμη, ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς (συμπεριληπτική) εκπαίδευση είναι η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (2006).

Το άρθρο 24 της Σύμβασης, θεσμοθετεί το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία σε ισότιμη, ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση, δεσμεύοντας τα κράτη να δημιουργήσουν συμπεριληπτικά εκπαιδευτικά συστήματα σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης (προσχολική, πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια, επαγγελματική εκπαίδευση και δια βίου μάθηση), παρέχοντας παράλληλα τις κατευθυντήριες γραμμές για τη διαμόρφωση αυτού του συστήματος ώστε τα άτομα με αναπηρία να ασκούν το δικαίωμά τους σε ποιοτική εκπαίδευση, σε ισότιμη βάση με τους άλλους, χωρίς διακρίσεις.

Ειδικότερα, το άρθρο 24 απαγορεύει τον αποκλεισμό των ατόμων με αναπηρία από το γενικό εκπαιδευτικό σύστημα, και απαιτεί από τα Κράτη να εξασφαλίσουν ένα σύστημα συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, που αποσκοπεί:

- i. στην πλήρη ανάπτυξη των ανθρώπινων δυνατοτήτων και στην αίσθηση αξιοπρέπειας και αυτοεκτίμησης, στην ενίσχυση του σεβασμού για τα δικαιώματα του ανθρώπου, τις θεμελιώδεις ελευθερίες και την ανθρώπινη ποικιλομορφία,
- ii. στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, των ταλέντων και της δημιουργικότητας των ατόμων με αναπηρία, όπως επίσης και των διανοητικών και σωματικών ικανοτήτων, στο μέγιστο βαθμό,
- iii. στη διευκόλυνση των ατόμων με αναπηρία προκειμένου να συμμετέχουν αποτελεσματικά σε μια ελεύθερη κοινωνία.

Προκειμένου να εξασφαλίσει ίσες ευκαιρίες για τα άτομα με αναπηρία, το άρθρο 24 επιτάσσει:

- Την παροχή υποστήριξης στο πλαίσιο του γενικού εκπαιδευτικού συστήματος.
- Την παροχή εξατομικευμένης στήριξης και την παροχή εύλογων προσαρμογών, όπου απαιτείται, ώστε να εξασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα και η ποιότητα της εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία.
- Τη διασφάλιση ότι τα άτομα με αναπηρία (ιδίως οι τυφλοί και οι κωφοί) είναι σε θέση να μαθαίνουν σχετικές δεξιότητες ζωής και κοινωνικές δεξιότητες, όπως γραφή Braille, εναλλακτική γραφή, δεξιότητες προσανατολισμού και κινητικότητας, τη νοηματική γλώσσα, και υπαγορεύει την προώθηση της γλωσσικής ταυτότητας των κωφών.
- Την απασχόληση των εκπαιδευτικών με αναπηρία, καθώς και την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών.
- Την κατάρτιση των επαγγελματιών και του προσωπικού σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης, έτσι ώστε να γνωρίζουν τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες των ατόμων με αναπηρία και να είναι σε θέση να τις υποστηρίζουν.

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΩΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑ

Η εκπαίδευση ως δικαίωμα αναγνωρίζεται επισήμως, για πρώτη φορά, από την **Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (1948)**, και κατοχυρώνεται στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (1966). Το δικαίωμα στην εκπαίδευση έχει συμπεριληφθεί έκτοτε σε πολλές συνθήκες δικαιωμάτων, ενισχύεται ωστόσο σημαντικά με τη **Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού** το 1989, όπου αναγνωρίζεται με όρους οικουμενικότητας, συμμετοχής, σεβασμού και συμπερίληψης.

Με τη **Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού**, το δικαίωμα στην εκπαίδευση τοποθετείται στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των παιδιών, ώστε κάθε εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική να αποτιμάται πλέον και με γνώμονα τον σεβασμό της αξιοπρέπειας των παιδιών ως ανθρώπινων όντων. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού θεμελιώνει το δικαίωμα στην εκπαίδευση πρωτίστως σε 4 βασικές αρχές: **1) την αρχή της μη-διάκρισης, 2) το καλύτερο συμφέρον του παιδιού, 3) το δικαίωμα στη ζωή, την επιβίωση και την ανάπτυξη του παιδιού στο μέγιστο των δυνατοτήτων του και 4) το δικαίωμα του παιδιού για ελεύθερη έκφραση της γνώμης του, σχετικά με οποιοδήποτε θέμα το αφορά.**

Κάνοντας ιδιαίτερη μνεία στα παιδιά με αναπηρία, η Σύμβαση αναφέρεται στην εκπαίδευση ως την πρώτη από μία σειρά παρεχόμενων υπηρεσιών απαραίτητων για την προσωπική ανάπτυξη και την κοινωνική τους ένταξη.

Η αναγνώριση του δικαιώματος των παιδιών με αναπηρία σε ισότιμη και ποιοτική εκπαίδευση αποτυπώνεται στη συνέχεια σε διεθνείς και ευρωπαϊκές διακηρύξεις πολιτικής τη δεκαετία του 1990. Η Παγκόσμια Διακήρυξη για την Εκπαίδευση για Όλους (1990), οι Πρότυποι Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Εξίσωση των Ευκαιριών για τα Άτομα με Αναπηρία (1993) και η Δήλωση και το Πλαίσιο Δράσης της Σαλαμάνκα (1994), αποτελούν κείμενα που πιστοποιούν την **αυξανόμενη αναγνώριση από τη διεθνή κοινότητα του δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία σε εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς. Ορόσημο αυτών των εξελίξεων υπήρξε η Δήλωση της Σαλαμάνκα και το Πλαίσιο Δράσης που συνυπογράφηκε στην Παγκόσμια Διάσκεψη για την Ειδική Αγωγή το 1994.** Στην Δήλωση αυτή τα κράτη αναγνωρίζουν ότι η εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες πρέπει να παρέχεται στο πλαίσιο του γενικού εκπαιδευτικού συστήματος, υιοθετώντας μία παιδοκεντρική παιδαγωγική ικανή να ανταποκριθεί στις ανάγκες τους. Προκρίνουν έτσι τα «σχολεία για όλους», σχολεία που δε θα αποκλείουν κανέναν, θα σέβονται τη διαφορετικότητα και θα υποστηρίζουν τη μάθηση και τις ανάγκες κάθε μαθητή.

Το πρώτο νομικά δεσμευτικό κείμενο που κατοχυρώνει ρητώς το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία σε ισότιμη, ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς (συμπεριληπτική) εκπαίδευση είναι η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (2006).

1.2 Οι κατευθυντήριες και οργανωτικές διατάξεις για την εφαρμογή της Σύμβασης στο ελληνικό νομικό πλαίσιο (ν. 4488/2017)

Στη χώρα μας, με το Δ' μέρος του ν. 4488/2017 εξειδικεύονται οι κατευθυντήριες και οργανωτικές διατάξεις για την εθνική εφαρμογή της Σύμβασης.

Κατευθυντήριες διατάξεις:

Σύμφωνα με το άρθρο 61 του νόμου, κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου υποχρεούται να διασφαλίζει την ισότιμη άσκηση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία στο πεδίο των αρμοδιοτήτων ή δραστηριοτήτων του, και ειδικότερα υποχρεούνται:

- Να αφαιρεί εμπόδια κάθε είδους
- Να τηρεί τις αρχές του καθολικού σχεδιασμού σε κάθε τομέα της αρμοδιότητάς τους
- Να παρέχει όπου απαιτείται εύλογες προσαρμογές υπό τη μορφή εξατομικευμένων και κατάλληλων τροποποιήσεων και ρυθμίσεων
- Να απέχει από πρακτικές, κριτήρια και συμπεριφορές που συνεπάγονται διακρίσεις σε βάρος των ατόμων με αναπηρία
- Να προάγει με θετικά μέτρα την ισότιμη συμμετοχή και άσκηση των δικαιωμάτων στον τομέα της αρμοδιότητάς/δραστηριότητάς τους

Ειδικότερα, τα διοικητικά όργανα και τις αρχές στο άρθρο 62⁵ απαιτείται να εντάσσουν τη διάσταση της αναπηρίας σε κάθε δημόσια πολιτική, διοικητική διαδικασία, δράση, μέτρο και πρόγραμμα της αρμοδιότητάς τους με στόχο την εξάλειψη, αποκατάσταση και αποτροπή ανισοτήτων μεταξύ ατόμων με και χωρίς αναπηρίες.

Για το σκοπό αυτό:

- Υποβάλλουν εκθέσεις στα οικεία σημεία αναφοράς του άρθρου 71 σχετικά με τις δράσεις, τα μέτρα και τα προγράμματα που υιοθετούν για την επίτευξη της ισότητας των ατόμων με αναπηρία.
- Υιοθετούν ποσοτικούς και ποιοτικούς δείκτες ώστε να καθίσταται δυνατή η μέτρηση και η αξιολόγηση της ένταξης της διάστασης της αναπηρίας.
- Συλλέγουν και τηρούν επιμέρους στατιστικά στοιχεία για την αναπηρία ως προς τους τομείς ευθύνης τους.

⁵ Με κοινή απόφαση των καθ' ύλην αρμόδιων Υπουργών κατόπιν συνεργασίας με το Συντονιστικό Μηχανισμό του άρθρου 69 και κατόπιν δημόσιας διαβούλευσης εξειδικεύονται οι υπόχρεοι φορείς, οι διαδικασίες υλοποίησης καθώς και κάθε άλλο θέμα τεχνικού ή λεπτομερειακού χαρακτήρα για την εφαρμογή των διατάξεων του παρόντος άρθρου.

Με το άρθρο 63 θεσμοθετείται η υποχρέωση των διοικητικών οργάνων και αρχών να τηρούν τις αρχές του καθολικού σχεδιασμού διοικητικών προϊόντων, περιβαλλόντων και υπηρεσιών καθώς και να παρέχουν εύλογες προσαρμογές.

Με το άρθρο 64, τα διοικητικά όργανα και οι αρχές υποχρεούνται να μεριμνήσουν για την πρόσβαση στο φυσικό, δομημένο και ηλεκτρονικό περιβάλλον στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους (σε συνήθειες αλλά και έκτακτες συνθήκες)

Με το άρθρο 65 ορίζεται η υποχρέωση των διοικητικών αρχών να παρέχουν στα συναλλασσόμενα άτομα με αναπηρία προσβάσιμα μέσα και τρόπους επικοινωνίας. Επιπροσθέτως αναγνωρίζεται η ελληνική νοηματική γλώσσα ως ισότιμη με την ελληνική γλώσσα και η ελληνική γραφή Braille ως ο τρόπος γραφής των τυφλών Ελλήνων πολιτών.

Με το άρθρο 68 επίσης, θεσμοθετείται η ανάλυση συνεπειών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία κατά την νομοπαραγωγική διαδικασία, καθώς και η υποχρέωση του ελληνικού στατιστικού συστήματος για παραγωγή επίσημων στατιστικών για τα άτομα με αναπηρία, σε διαβούλευση με το Παρατηρητήριο θεμάτων Αναπηρίας της Ε.Σ.Α.μεΑ.

Ειδικότερα ως προς το πεδίο αρμοδιοτήτων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων το άρθρο 66 «Ενημέρωση, ευαισθητοποίηση, εκπαίδευση και κατάρτιση σε θέματα δικαιωμάτων ΑμεΑ» στην παράγραφο 2 ορίζει ότι:

Προς το σκοπό της εκπαίδευσης φοιτητών, σπουδαστών σε θέματα δικαιωμάτων και ίσης μεταχείρισης των ΑμεΑ, τα Πανεπιστήμια και τα ΤΕΙ, και η Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας (έχει ενσωματωθεί στο Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής που έχει θεσμοθετηθεί (Ν.4610/2019) ως ο καθολικός διάδοχος της πρώην Εθνικής Σχολής Δημόσιας Υγείας (ΕΣΔΥ), μεριμνούν για τη συμπερίληψη στα προγράμματα σπουδών και στα επιμορφωτικά τους σεμινάρια εκπαιδευτικών ενοτήτων που αφορούν στα δικαιώματα των ΑμεΑ, όπως αυτά απορρέουν από τη Σύμβαση. Με αποφάσεις των οικείων Υπουργών, σε συνεργασία με το Συντονιστικό Μηχανισμό του άρθρου 69 και το Κεντρικό Σημείο Αναφοράς του άρθρου 70, ρυθμίζονται οι επιμέρους θεματικές ενότητες, το περιεχόμενο των εκπαιδευτικών ενοτήτων, καθώς και κάθε άλλο θέμα τεχνικού ή λεπτομερειακού χαρακτήρα.

Οι οργανωτικές διατάξεις του ν.4488 προβλέπουν ότι:

Ο Υπουργός Επικρατείας, αρμόδιος για τη συνοχή του κυβερνητικού έργου, ορίζεται ως **Συντονιστικός Μηχανισμός** σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου 33 της Σύμβασης (άρθρο 69).

Η Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ορίζεται ως **Κεντρικό Σημείο Αναφοράς** για θέματα σχετιζόμενα με την εφαρμογή της Σύμβασης (άρθρο 70).

Τα **Επιμέρους Σημεία Αναφοράς** για την παρακολούθηση εφαρμογής της Σύμβασης ορίζονται ως εξής (άρθρο 71) καθορίζονται σε επίπεδο υπουργείων, με απόφαση των οικείων Υπουργών, και ειδικότερα:

Ορίζεται σε κάθε Υπουργείο ο Γενικός ή Διοικητικός Γραμματέας ως Σημείο Αναφοράς ή με απόφαση του Γενικού ή Διοικητικού Γραμματέα οι αρμοδιότητες του Σημείου Αναφοράς μπορεί να μεταβιβασθούν σε οργανική μονάδα επιπέδου Γενικής Διεύθυνσης, Διεύθυνσης ή Τμήματος.

Βάσει του νόμου, οι αρμοδιότητες των Σημείων Αναφοράς αφορούν την παρακολούθηση υλοποίησης των υιοθετούμενων κατ' εφαρμογή της Σύμβασης δημόσιων πολιτικών στα οικεία Υπουργεία και στους εποπτευόμενους από αυτά φορείς, την προώθηση στο Κεντρικό Σημείο Αναφοράς του άρθρου 70, προτάσεων και νομοθετικών ρυθμίσεων βέλτιστης εφαρμογής της Σύμβασης, τη σύνταξη ετήσιων εκθέσεων προόδου και την προώθηση δημόσιας διαβούλευσης για τα ως άνω θέματα.

Με το **άρθρο 72** θεσμοθετείται το **πλαίσιο για την προαγωγή της Σύμβασης** που αποτελείται από τον **Συνήγορο του Πολίτη** ο οποίος **υποχρεούται να τελεί σε συνεργασία με την Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.μεΑ.)** ως **ανεξάρτητο μηχανισμό της κοινωνίας των πολιτών**.

1.3 Κανονιστικό πλαίσιο Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ)

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, σε όλα τα στάδια εφαρμογής των ΕΔΕΤ, αποσκοπεί στην εξάλειψη των ανισοτήτων και στην **προώθηση της ισότητας** μεταξύ ανδρών και γυναικών και την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου, καθώς και στην **καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλής, εθνότητας, θρησκευματος ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού**, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ), του άρθρου 10 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της

Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) και του άρθρου 21 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, **λαμβάνοντας ειδικότερα υπόψη την προσβασιμότητα για τα άτομα με αναπηρία.**

Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με το **Κανονισμό (ΕΕ) 2021/1060 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24ης Ιουνίου 2021⁶** για τον καθορισμό κοινών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+, το Ταμείο Συνοχής, το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας, Αλιείας και Υδατοκαλλιέργειας, και δημοσιονομικών κανόνων για τα εν λόγω Ταμεία και για το Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης, το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας και το Μέσο για τη Χρηματοδοτική Στήριξη της Διαχείρισης των Συνόρων και την Πολιτική των Θεωρήσεων», προβλέπονται τα ακόλουθα:

α) στην **παρ. 3 του άρθρου 9 «Οριζόντιες αρχές»**, αναφέρεται ότι **«Τα κράτη μέλη και η Επιτροπή λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για να αποτρέψουν κάθε διάκριση λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού κατά την προετοιμασία, υλοποίηση, παρακολούθηση και αξιολόγηση των προγραμμάτων, καθώς και κατά την υποβολή των σχετικών εκθέσεων. Ειδικότερα, η προσβασιμότητα για τα άτομα με αναπηρίες λαμβάνεται υπόψη σε όλα τα στάδια της προετοιμασίας και της υλοποίησης των προγραμμάτων»**,

β) στην **παρ. 1 του άρθρου 73 «Επιλογή πράξεων από τη Διαχειριστική Αρχή»**, αναφέρεται ότι **«Για την επιλογή των πράξεων, η διαχειριστική αρχή καταρτίζει και εφαρμόζει κριτήρια και διαδικασίες που δεν εισάγουν διακρίσεις, είναι διαφανή, εξασφαλίζουν την πρόσβαση από άτομα με αναπηρίες, διασφαλίζουν την ισότητα των φύλων, και λαμβάνουν υπόψη τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, και την ενωσιακή πολιτική στον τομέα του περιβάλλοντος, σύμφωνα με το άρθρο 11 και το άρθρο 191 παράγραφος 1 ΣΛΕΕ.»**.

⁶ Ο Κανονισμός (ΕΕ) 2021/1060 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24ης Ιουνίου 2021 για τον καθορισμό κοινών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+, το Ταμείο Συνοχής, το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας, Αλιείας και Υδατοκαλλιέργειας, και δημοσιονομικών κανόνων για τα εν λόγω Ταμεία και για το Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης, το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας και το Μέσο για τη Χρηματοδοτική Στήριξη της Διαχείρισης των Συνόρων και την Πολιτική των Θεωρήσεων είναι διαθέσιμος στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1060&from=EL>

Επιπρόσθετα, **τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία**, και ειδικότερα η **προσβασιμότητα**, ενισχύονται περαιτέρω με τη συμπερίληψη στον ως άνω Κανονισμό ειδικού οριζόντιου αναγκαίου πρόσφορου όρου (βλ. Παράρτημα του Κανονισμού) για την «Υλοποίηση και εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες σύμφωνα με την απόφαση 2010/48/EK του Συμβουλίου».

1.4 Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε.⁷

Η διακήρυξη του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., που τέθηκε σε ισχύ την 1η Δεκεμβρίου 2009, επιβεβαιώνει, λαμβάνοντας υπόψη τις αρμοδιότητες και τις δράσεις της ΕΕ, καθώς και την αρχή της επικουρικότητας, τα δικαιώματα που προκύπτουν ιδίως από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις και τις κοινές διεθνείς υποχρεώσεις των χωρών της ΕΕ, τη σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, τους κοινωνικούς χάρτες που έχουν ψηφιστεί από την ΕΕ και από το Συμβούλιο της Ευρώπης και τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ο χάρτης, παρέχοντας διαφάνεια και σαφήνεια στα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες, δημιουργεί νομική ασφάλεια στην ΕΕ.

Ειδικότερα, το **άρθρο 26** του Χάρτη, εστιάζει στην **ένταξη των ατόμων με αναπηρία** τονίζοντας ότι αυτά **πρέπει να επωφελούνται μέτρων που θα τους εξασφαλίζουν την αυτονομία, την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή στον κοινοτικό βίο**.

Αναφορικά με το δικαίωμα στην εκπαίδευση ο Χάρτης στο **άρθρο 14** αναγνωρίζει το **δικαίωμα κάθε προσώπου στην εκπαίδευση** και στην πρόσβαση στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση καθώς και την ευχέρεια δωρεάν παρακολούθησης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Αναφέρεται επίσης στην ελευθερία ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με σεβασμό των δημοκρατικών αρχών καθώς και στο δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν την εκπαίδευση και τη μόρφωση των τέκνων τους σύμφωνα με τις θρησκευτικές, φιλοσοφικές και παιδαγωγικές πεποιθήσεις τους.

⁷ Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. είναι διαθέσιμος στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:l33501&from=EL>

1.5 Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων

Το 2017 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο της Ευρώπης και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διακήρυξαν τον **Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων** ως την «πυξίδα» για το σχεδιασμό των πολιτικών απασχόλησης και των κοινωνικών πολιτικών, **δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο δικαίωμα για ισότιμη πρόσβαση σε ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση.**

Συγκεκριμένα η πρώτη αρχή του πυλώνα αναφέρεται στην «**Εκπαίδευση, κατάρτιση και διά βίου μάθηση**» (Αρχή 1), διακηρύσσοντας ότι:

«κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα σε ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση, κατάρτιση και διά βίου μάθηση, προκειμένου να αποκτήσει και να διατηρήσει τις απαραίτητες δεξιότητες για να μετέχει πλήρως στην κοινωνία και να αντιμετωπίζει με επιτυχία τις αλλαγές στην αγορά εργασίας»⁸

Συμπληρωματικά με την αρχή 1, λειτουργούν και οι αρχές 3 και 11.

Αρχή 3 «Ισότητα ευκαιριών»

«Ανεξαρτήτως φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή σεξουαλικού προσανατολισμού, **κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα σε ίση μεταχείριση και ίσες ευκαιρίες** όσον αφορά την απασχόληση, την κοινωνική προστασία, **την εκπαίδευση**, και την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες που διατίθενται στο κοινό. Προάγεται η ισότητα ευκαιριών για τις υποεκπροσωπούμενες ομάδες»,

Αρχή 11 «Φροντίδα και υποστήριξη των παιδιών»

«**Τα παιδιά έχουν δικαίωμα σε οικονομικά προσιτή και καλής ποιότητας προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα.** Τα παιδιά έχουν δικαίωμα σε προστασία τους από τη φτώχεια. Τα παιδιά από μειονεκτούντα περιβάλλοντα έχουν δικαίωμα σε ειδικά μέτρα για την ενίσχυση της ισότητας των ευκαιριών».

⁸ Ο Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων είναι διαθέσιμος στο: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_el

1.6 Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία «Ένωση Ισότητας-Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία 2021-2030»

Σε συνέχεια της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Αναπηρία 2010-2020 που έθεσε τις βάσεις για την άρση των εμποδίων και των αποκλίσεων που βιώνουν 87 εκ. Ευρωπαίοι πολίτες με αναπηρία, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε την άνοιξη του 2021 την νέα **Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία 2021-2030**.⁹ Η νέα Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία προτείνει την **ανάληψη συντονισμένων δράσεων σε εθνικό και σε ενωσιακό επίπεδο**, με την Ε.Ε. είτε να μοιράζεται την αρμοδιότητα με τα κράτη μέλη της είτε να έχει υποστηρικτικό ρόλο, προς την περαιτέρω άρση των εμποδίων που αντιμετωπίζουν οι Ευρωπαίοι πολίτες με αναπηρία. Ένας βασικός σκοπός της Στρατηγικής είναι η προστασία των ατόμων με αναπηρία έναντι κάθε μορφής διάκρισης και βίας. Αποσκοπεί στην εξασφάλιση ίσων ευκαιριών όσον αφορά την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, **την εκπαίδευση**, τον πολιτισμό, τον αθλητισμό και τον τουρισμό.

Στο κείμενο της Στρατηγικής αναγνωρίζεται ότι η εκπαίδευση δημιουργεί τα θεμέλια για την καταπολέμηση της φτώχειας και για τη δημιουργία κοινωνιών χωρίς αποκλεισμούς και ότι τα άτομα με αναπηρία έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν σε όλα τα εκπαιδευτικά επίπεδα και μορφές, συμπεριλαμβανομένης της προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας σε ίση βάση με τους άλλους. Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική επισημαίνει την ανάγκη περαιτέρω δράσης στην κατεύθυνση της συμπερίληψης, όπως καταδεικνύεται από τα κενά στα εκπαιδευτικά αποτελέσματα μεταξύ των μαθητών με και χωρίς αναπηρία, την αυξημένη σχολική εγκατάλειψη, το μειωμένο ποσοστό ατόμων με αναπηρία που ολοκληρώνουν την τριτοβάθμια εκπαίδευση, την εγγραφή πολλών παιδιών σε ειδικά σχολεία, τα οποία δεν προσφέρουν πάντα αποτελεσματικές γέφυρες στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα, στη συνεχή κατάρτιση ή στην αγορά εργασίας. Όπως αναφέρεται στο κείμενο της Στρατηγικής, δεν έχει διεξαχθεί επαρκής συστηματική έρευνα μέχρι στιγμής σχετικά με τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για να επιτύχουν οι μαθητές με αναπηρία, συμπεριλαμβανομένων των μαθητών με μη ορατές αναπηρίες. Τα μέτρα περιορισμού κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 πρόσθεσαν την επείγουσα ανάγκη για ανάπτυξη μέτρων που καθιστούν συμπεριληπτική και προσβάσιμη την εξ αποστάσεως εκπαίδευση.

⁹ Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία 2021-2030 είναι διαθέσιμη στα ελληνικά στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=COM:2021:101:FIN#PP4Contents>

Η Επιτροπή δεσμεύεται να συλλέξει πολιτικές και πρακτικές που προωθούν τα εκπαιδευτικά επιτεύγματα των ατόμων με αναπηρία στα κράτη μέλη για να τροφοδοτήσουν τη χάραξη πολιτικής.

Για την προώθηση της εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς, τα κράτη μέλη μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις ευκαιρίες που προσφέρουν τα χρηματοδοτικά εργαλεία της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των προγραμμάτων Erasmus+ και του Ευρωπαϊκού Σώματος Αλληλεγγύης. Η πολιτική συνοχής και η διευκόλυνση της ανάκαμψης και της ανθεκτικότητας για τον μετριασμό των επιπτώσεων της πανδημίας COVID-19 θα συνεχίσουν να υποστηρίζουν τις εθνικές μεταρρυθμίσεις για την εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς υπό το πρίσμα της ψηφιακής και πράσινης μετάβασης. Επιπλέον, αναφορικά με τα σχολικά και εκπαιδευτικά κτίρια, τα κράτη μέλη μπορούν να προωθήσουν την προσβασιμότητα μέσω του Renovation Wave.

Η στρατηγική, δεσμεύεται επίσης να ενισχύσει τη συνεργασία για εθνικές μεταρρυθμίσεις για την εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς και να αξιοποιήσει ευκαιρίες για συνέργειες μεταξύ του Ευρωπαϊκού Χώρου Εκπαίδευσης, της Ευρωπαϊκής Ατζέντας Δεξιοτήτων, του Σχεδίου Δράσης για την Ψηφιακή Εκπαίδευση και του Ευρωπαϊκού Χώρου Έρευνας, καθώς και μεταξύ του Erasmus+ και άλλων χρηματοδοτικών μέσων της ΕΕ.

Η Επιτροπή δεσμεύεται να προβεί σε έκδοση εργαλειοθήκης για την ένταξη στην προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα, η οποία περιλαμβάνει κεφάλαιο για τα παιδιά με αναπηρίες, και υποστήριξη των κρατών- μελών ώστε να αναπτύξουν περαιτέρω τα συστήματα εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών Ειδικής Αγωγής και να ενισχύσουν τις ικανότητες όλων των επαγγελματιών της εκπαίδευσης στη διαχείριση της διαφορετικότητας και στην ανάπτυξη της συνεκπαίδευσης.

Τέλος, η Επιτροπή καλεί τα κράτη μέλη να υποστηρίξουν την ανάπτυξη σχολείων χωρίς αποκλεισμούς σε συμφωνία και με τους στόχους του Ευρωπαϊκού Χώρου Εκπαίδευσης και του Σχεδίου Δράσης για την Ψηφιακή Εκπαίδευση και να διασφαλίσουν ότι τα εκπαιδευτικά τους συστήματα σε όλα τα επίπεδα συμμορφώνονται με την UNCRPD.

1.7 Agenda 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη

Η **Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη**,¹⁰ για την εφαρμογή της οποίας έχει δεσμευτεί η χώρα μας, προάγει μεταξύ άλλων τον **καθολικό σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ισότητας και της μη διάκρισης**. Η Ατζέντα 2030 δεσμεύεται ότι θα ενισχύσει τα ευάλωτα άτομα, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με αναπηρία.

Η **συμπεριληπτική εκπαίδευση** ενσωματώνεται στους παγκόσμιους στόχους για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Ο **στόχος 4 της Ατζέντας 2030** αποσκοπεί στην εξασφάλιση συμπεριληπτικής, ισότιμης και ποιοτικής εκπαίδευσης για όλους και σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης, σηματοδοτώντας τη μετατόπιση των πολιτικών προτεραιοτήτων σε ζητήματα ποιότητας και ισότητας στην παρεχόμενη εκπαίδευση. Ο στόχος εστιάζει στην εξασφάλιση ίσης πρόσβασης για τις ευάλωτες ομάδες, και για τα άτομα με αναπηρία. Επίσης, ο στόχος αφορά στην αναβάθμιση των εκπαιδευτικών υποδομών και εγκαταστάσεων, ώστε να είναι προσαρμοσμένες και προσβάσιμες σε όλα τα παιδιά και τα άτομα με αναπηρία, εξασφαλίζοντας εκπαιδευτικά ασφαλή, μη-βίαια και αποτελεσματικά περιβάλλοντα μάθησης για όλους.

¹⁰ Η Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη είναι διαθέσιμη στο: <https://unric.org/el/17-στοχοι-βιωσιμησ-αναπτυξης/>

2. ΟΙ ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΗ ΧΩΡΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΗΕ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΕΣ

Τον Σεπτέμβριο του 2019, για πρώτη φορά στην ιστορία, η Ελλάδα εξετάστηκε από την Επιτροπή των Η.Ε., σε μια εφ' όλης της ύλης δημόσια ακρόαση, στην έδρα των Η.Ε. στη Γενεύη, σχετικά με την τήρηση των υποχρεώσεων του κράτους προς τα άτομα με αναπηρία, όπως αυτές απορρέουν από τη Σύμβαση που κύρωσε η χώρα μας με το ν. 4074/2012.

Σε όλη τη διαδικασία της εξέτασης η Ε.Σ.Α.μεΑ. ήταν παρούσα, καταδεικνύοντας την πραγματικότητα που βιώνουν τα άτομα με αναπηρία στην Ελλάδα. Η Ε.Σ.Α.μεΑ. συμμετείχε ενεργά και σε όλες τις προπαρασκευαστικές διαδικασίες,¹¹ ενώ στις 26 Ιουλίου 2019 κατέθεσε την ολοκληρωμένη *Εναλλακτική Έκθεση* της (Alternative Report) στην Επιτροπή των Η.Ε.

Η Επιτροπή των Η.Ε. υιοθέτησε τις Τελικές Παρατηρήσεις προς τη χώρα κατά την 506^η συνεδρίασή της, που έγινε στις 18 Σεπτεμβρίου 2019 και τις οποίες η Ε.Σ.Α.μεΑ. με δική της πρωτοβουλία της μετέφρασε στην ελληνική γλώσσα αλλά και ως κείμενο εύκολο για ανάγνωση (easy-to-read).¹²

Σχετικά με την πρόοδο της χώρας ως προς την προοδευτική υλοποίηση του άρθρου 24, η Επιτροπή εξέφρασε την ανησυχία της για τα εξής:

Άρθρο 24: Εκπαίδευση

1. Δεν υπάρχει ολοκληρωμένη και σαφής νομοθεσία, ή στρατηγική ή διάθεση πόρων για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση, ιδίως όσον αφορά τη δια-βίου μάθηση.
2. Τα σχολεία και τα πανεπιστήμια δεν διαθέτουν προσβάσιμα και συμπεριληπτικά περιβάλλοντα, κτίρια, εκπαιδευτικό υλικό, υπηρεσίες,

¹¹ Πιο συγκεκριμένα, στις 11 Φεβρουαρίου 2019, η Ε.Σ.Α.μεΑ. υπέβαλλε στην Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες την «εναλλακτική έκθεση» ενόψει της 11^{ης} Προ-Συνεδριακής Συνάντησης της Επιτροπής για τη Σύμβαση των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Αναπηρίες που έλαβε χώρα στις 9-11 Απριλίου 2019 στη Γενεύη, συμμετείχε στην 11^η Προ-Συνεδριακή Συνάντηση, στις 26 Ιουλίου 2019 υπέβαλλε στην Επιτροπή την τελική «εναλλακτική έκθεση», και στις 2-4 Σεπτεμβρίου 2019 βρέθηκε στη Γενεύη τόσο για να παραβρεθεί στην ιδιωτική συνάντηση με την Επιτροπή όσο και για να παρακολουθήσει τον εποικοδομητικό διάλογο μεταξύ της αντιπροσωπίας του ελληνικού κράτους και της Επιτροπής των ΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες

¹² Οι Τελικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής των ΗΕ είναι διαθέσιμες στην ιστοσελίδα της Ε.Σ.Α.μεΑ. στα [ελληνικά](#) και σε [κείμενο εύκολο για ανάγνωση](#) (easy-to-read).

- εξοπλισμό, τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας, καθώς και εξατομικευμένη στήριξη για εκπαιδευόμενους με αναπηρία.
3. Η πρόσβαση στην εκπαίδευση των παιδιών Ρομά και των προσφύγων, αιτούντων άσυλο και μεταναστών παιδιών με αναπηρία είναι εξαιρετικά περιορισμένη.
 4. Δεν υπάρχουν επαρκή δεδομένα για το ύψος των δημόσιων κονδυλίων που διατίθενται για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση στα γενικά σχολεία και τα ιδρύματα ανώτερης εκπαίδευσης, για καθορισμένα διαφανή πρωτόκολλα σε σχέση με εξατομικευμένα εκπαιδευτικά πλάνα και για σχετικές τεχνολογίες και μέσα επικοινωνίας που να διασφαλίζουν την πρόσβαση των μαθητών με αναπηρία σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης.

Υπενθυμίζοντας το **γενικό σχόλιο της Επιτροπής Αρ. 4 (2016)** για το δικαίωμα στη συμπεριληπτική εκπαίδευση, και λαμβάνοντας υπόψη τον **Στόχο 4 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη** και ειδικότερα τους υποστόχους 4.5 και 4.α, η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να αυξήσει τις προσπάθειές του για να εγγυηθεί τη συμπεριληπτική εκπαίδευση και ειδικότερα:

1. Να υιοθετήσει και να εφαρμόσει μια συνεκτική στρατηγική για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα.
2. Να διασφαλίσει την προσβασιμότητα των σχολικών και πανεπιστημιακών περιβαλλόντων, σύμφωνα με τη Σύμβαση, προωθώντας τον Καθολικό Σχεδιασμό, τη λήψη ειδικών μέτρων και την εξατομικευμένη στήριξη, όπως προσβάσιμα και προσαρμοσμένα υλικά, συμπεριληπτικά προγράμματα σπουδών, συμπεριληπτικές τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας για μαθητές και φοιτητές με αναπηρία, καθώς και την ψηφιακή εκπαίδευση.
3. Να διασφαλίσει άμεση πρόσβαση στην γενική εκπαίδευση για όλα τα παιδιά με αναπηρία που είναι πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο και μετανάστες με αναπηρία και για τα παιδιά Ρομά με αναπηρία.
4. Να διαθέσει αποτελεσματικούς και επαρκείς οικονομικούς και υλικούς πόρους και κατάλληλα και τακτικά εκπαιδευμένο προσωπικό, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με αναπηρία, ώστε να εγγυηθεί τη συμπεριληπτική εκπαίδευση με αποτελεσματικό τρόπο.
5. Να ενσωματώσει τη συμπεριληπτική επαγγελματική εκπαίδευση στα προγράμματα σπουδών ανώτερης εκπαίδευσης για τους μελλοντικούς εκπαιδευτικούς και στα προγράμματα κατάρτισης για το σημερινό διδακτικό προσωπικό, διαθέτοντας επαρκή χρηματοδότηση.

3. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΣΕ ΙΣΟΤΙΜΗ, ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΚΑΙ ΧΩΡΙΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Τα τελευταία χρόνια έχουν σημειωθεί σημαντικές εξελίξεις στην χώρα μας προς την κατεύθυνση της ενταξιακής εκπαίδευσης. Ωστόσο, διαπιστώνονται σοβαρά κενά και στρεβλώσεις, που απορρέουν αφενός από χρόνιες ανεπάρκειες του εκπαιδευτικού συστήματος και αφετέρου από την αποσπασματική εφαρμογή των όποιων θετικών μέτρων. Η απουσία μέχρι πρότινος, ενός στρατηγικού σχεδιασμού για την συμπεριληπτική εκπαίδευση αλλά και η σοβαρή έλλειψη σε δεδομένα παρακολούθησης και τεκμηρίωσης των πολιτικών και των προγραμμάτων, αποτέλεσαν σοβαρά εμπόδια ως προς τη μετάβαση σε ένα σχολείο για όλους τους μαθητές.

3.1 Πρόσβαση των παιδιών και ατόμων με αναπηρία στη εκπαιδευτικό σύστημα

Το Σχ. έτος 2019-20, οι μαθητές με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (με ή χωρίς γνωμάτευση), που φοίτησαν σε γενικά και ειδικά σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αποτέλεσαν το 7% του μαθητικού πληθυσμού της χώρας (101.683 μαθητές), με την μεγάλη πλειονότητα αυτών (88%) να φοιτούν σε σχολεία γενικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, η de facto εγγραφή των μαθητών/τριων με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στα γενικά σχολεία, δεν εξασφαλίζει την ουσιαστική ένταξη και την ισότιμη συμμετοχή τους.

Έως σήμερα, είναι άγνωστος ο αριθμός των παιδιών με αναπηρία που βρίσκονται εκτός του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς δεν υπάρχει σχετικό σύστημα καταγραφής, ενώ εκλείπουν σημαντικά δεδομένα αναφορικά με τη μαθητική διαρροή των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

3.2 Προσβασιμότητα σχολικών υποδομών, εγκαταστάσεων και εκπαιδευτικής διαδικασίας

Βασικό εμπόδιο που αντιμετωπίζουν διαχρονικά οι μαθητές/τριες με αναπηρίες που φοιτούν σε γενικά σχολεία αποτελεί η μειωμένη προσβασιμότητα των σχολικών εγκαταστάσεων και υποδομών.¹³

¹³ Σύμφωνα με καταγραφή του Υπουργείου Παιδείας, το 2017 ένας μεγάλος αριθμός σχολικών κτιρίων δεν πληρούσαν τις ελάχιστες προδιαγραφές φυσικής προσβασιμότητας (ράμπες, ανελκυστήρες). Ειδικότερα, σε όλη τη χώρα 7.361 σχολεία δεν διέθεταν ράμπα για να εισέλθει αναπηρικό αμαξίδιο και περισσότερα 9.917 δεν διέθεταν χώρους υγιεινής για άτομα με αναπηρία.

Η κατάσταση των κτιριακών υποδομών και εγκαταστάσεων, είναι σημαντικά υποβαθμισμένη και στην περίπτωση των ειδικών σχολείων (Σ.Μ.Ε.Α.Ε.). Αρκετά ειδικά σχολεία αντιμετωπίζουν σοβαρά κτιριακά προβλήματα, με ελλείψεις, ακατάλληλους και μη προσβάσιμους χώρους. Αποτέλεσμα αυτών των ελλείψεων είναι ο συνωστισμός μαθητών/τριών σε σχολικές τάξεις, αλλά και η αδυναμία του ειδικού εκπαιδευτικού προσωπικού (Ε.Ε.Π.) και του ειδικού βοηθητικού προσωπικού (Ε.Β.Π.) να επιτελέσει αποτελεσματικά το ρόλο του, αφού σε αρκετές περιπτώσεις δεν υπάρχουν ούτε οι απαιτούμενοι χώροι για τις προβλεπόμενες συνεδρίες. Ιδιαίτερα έντονα είναι τα προβλήματα λειτουργίας που αντιμετωπίζουν τα ειδικά σχολεία στην περιφέρεια και ιδίως στην νησιωτική Ελλάδα.

Η πρόσβαση στη σχολική μονάδα προϋποθέτει τη δυνατότητα ασφαλούς και έγκαιρης μεταφοράς των μαθητών/τριών από και προς το σχολείο. Το προβληματικό και ελλιπές σύστημα μεταφοράς των μαθητών/τριων με αναπηρία στις σχολικές μονάδες έχει ως αποτέλεσμα αρκετοί μαθητές/τριες να αποκλείονται από την εκπαιδευτική διαδικασία.

Το εκπαιδευτικό υλικό, οι υπηρεσίες, ο εξοπλισμός, το ηλεκτρονικό περιβάλλον και οι πληροφορίες που παρέχονται στους μαθητές παραμένουν σε σημαντικό βαθμό μη προσβάσιμα.

Παρότι ο νόμος 3699/2008 αναγνωρίζει την γραφή Braille ως επίσημη γραφή των τυφλών μαθητών/τριών, οι τυφλοί/ες ή μερικώς βλέποντες μαθητές/τριες αντιμετωπίζουν αρκετά προβλήματα σχετικά με την προσβασιμότητα του εκπαιδευτικού υλικού. Προβλήματα αντιμετωπίζουν και οι κωφοί/ες και βαρήκοοι/ες μαθητές/τριες, αφού ακόμα και στα ειδικά σχολεία διαπιστώνεται έλλειψη εκπαιδευτικού προσωπικού με επάρκεια στην νοηματική γλώσσα.

Η υγειονομική κρίση της πανδημίας ανέδειξε με δραματικό τρόπο τα εμπόδια ηλεκτρονικής προσβασιμότητας που αντιμετωπίζουν οι μαθητές/τριες με αναπηρία στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Κατά την περίοδο της πανδημίας, πολλοί μαθητές βρέθηκαν εντελώς αποκλεισμένοι/ες από την εξ αποστάσεως εκπαίδευση, λόγω της έλλειψης προσβασιμότητας των εφαρμογών συγχρονισμένης ή ασύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης που τέθηκαν σε λειτουργία.

Όπως θα δειχθεί στη συνέχεια, τα τελευταία χρόνια έχουν δρομολογηθεί μέσω ευρωπαϊκών κονδυλίων θετικές εξελίξεις αναφορικά με τα ζητήματα προσβασιμότητας, οι οποίες αφορούν στην κτηριακή αναβάθμιση των σχολικών

μονάδων, στην προσβασιμότητα των σχολικών εγχειριδίων, στην δημιουργία αναλυτικών προγραμμάτων διαφοροποιημένης διδασκαλίας και στον ψηφιακό μετασχηματισμό της εκπαίδευσης. Ωστόσο, δεδομένης της απουσίας δεδομένων παρακολούθησης είναι δύσκολη έως αδύνατη η ποσοτική αποτύπωση και αξιολόγηση της προόδου που έχει συντελεστεί στον τομέα αυτό.

3.3 Υποστήριξη των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες

Πολλά προβλήματα αντιμετωπίζουν οι υποστηρικτικές δομές της εκπαίδευσης και ειδικότερα τα ΚΕ.Δ.Α.Σ.Υ. (πρώην Κ.Ε.Σ.Υ.). Σοβαρές ελλείψεις σε προσωπικό, ακατάλληλα και μη προσβάσιμα κτήρια, ελλείψεις σε ψυχομετρικά εργαλεία αξιολόγησης, ελλείψεις σε υλικοτεχνική υποδομή, ελλείψεις σε προσωπικό καθαριότητας και πλημμελείς συνθήκες υγιεινής, αποτελούν κάποια από τα ζητήματα που καθιστούν δυσχερή την έγκαιρη και ολοκληρωμένη αξιολόγηση και στήριξη των μαθητών.

Η εξειδικευμένη υποστήριξη των μαθητών με αναπηρία ή /και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στα γενικά σχολεία, υλοποιείται κυρίως μέσω του θεσμού των τμημάτων ένταξης στα οποία υποστηρίζονται οι εν λόγω μαθητές σε ποσοστό 43% (σχ.έτος 2019-20). Τα Τμήματα Ένταξης (Τ.Ε.) αντιμετωπίζουν προβλήματα, που σχετίζονται κυρίως με την έλλειψη επαρκούς και καταρτισμένου προσωπικού. Επιπρόσθετα, αμφιλεγόμενη είναι και η σύνθεσή των Τ.Ε. καθώς συνήθως αποτελούνται από μαθητές/τριες πολύ διαφορετικών κατηγοριών και σοβαρότητας αναπηρίας ή/και ειδικής εκπαιδευτικής ανάγκης, αλλά και από μαθητές/τριες που ενδεχομένως αντιμετωπίζουν άλλες δυσκολίες.¹⁴

Αμφίβολα είναι επίσης τα στοιχεία αναφορικά με το εύρος εφαρμογής των εξατομικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων των μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες με αντίστοιχη προσαρμογή του εκπαιδευτικού - διδακτικού υλικού και του ηλεκτρονικού εξοπλισμού, γεγονός που είχε επισημαίνει ο Συνήγορος του Πολίτη στην Έκθεση του 2019 του για την εφαρμογή της Σύμβασης.¹⁵

¹⁴ Για μεγάλο τμήμα αυτών των μαθητών/τριών δεν γνωρίζουμε τον ακριβή λόγο παραπομπής τους στα Τ.Ε.

¹⁵ Συνήγορος του Πολίτη (2019). Έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη (αρ.72 ν. 4488/2017) για την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. https://www.synigoros.gr/resources/ohe_el--2.pdf

Η εξατομικευμένη υποστήριξη με τη μορφή της Παράλληλης Στήριξης εφαρμόζεται σε πολύ μικρότερη κλίμακα και δη στο 11% των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, παρότι τα διεθνή δεδομένα, καταδεικνύουν ότι ο θεσμός της Παράλληλης Στήριξης-Συνεκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικός για την ουσιαστική ένταξη των μαθητών με αναπηρία.

Προβληματικό σημείο αποτελούν οι στρεβλώσεις που εντοπίζονται στην εφαρμογή του θεσμού της Παράλληλης Στήριξης στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Η Π.Σ. λαμβάνει χώρα συνήθως κατά το πρότυπο ενός “προσωπικού βοηθού” για τον/την μαθητή/τρια με αναπηρία και όχι ως συνθήκη συνδιδασκαλίας, πρακτική που δημιουργεί μια νέα κατάσταση αποκλεισμού εντός του γενικού σχολείου. Αρκετές φορές η πρακτική αυτή αποτυπώνεται και με τον χωροταξικό διαχωρισμό του εκπαιδευτικού Παράλληλης Στήριξης και του/των υποστηριζόμενου/ων μαθητή/ων μέσα στην τάξη (λ.χ. χώρος στο πίσω μέρος της τάξης).

Κατά τη διετία 2017-2019 διαπιστώνεται αύξηση του αριθμού των μαθητών που λαμβάνουν παράλληλη στήριξη, καθώς οι σχετικές εγκρίσεις ανήλθαν από 6.273 (Σχ. Έτος 2017-18) σε 9.612 (Σχ. Έτος 2019-20). Ωστόσο, εκλείπουν τα δεδομένα για τις παρεχόμενες ώρες υποστήριξης, ενώ έχει ήδη διαπιστωθεί εμπειρικά η τάση να εγκρίνονται περισσότερα αιτήματα, που όμως αντιστοιχούν σε μείωση των ωρών υποστήριξης σε κάθε μαθητή. Συμπερασματικά, είναι επίφοβο να εξάγουμε συμπέρασμα για την πραγματική μεταβολή αναφορικά με την παρεχόμενη υποστήριξη μέσω Π.Σ., καθώς εκλείπει μια μεθοδική ανάλυση των ποσοτικών στοιχείων που συλλέγονται από το πληροφοριακό σύστημα του Υπ. Παιδείας (My School).

Κατά το ίδιο διάστημα (2017-2019) διαπιστώνονται ορισμένες εξελίξεις που αξιολογούνται θετικά. Ειδικότερα, καταγράφεται: α) Μείωση του ποσοστού των μαθητών που δεν λαμβάνουν καμία εξειδικευμένη υποστήριξη, β) αύξηση του προσωπικού ΕΕΠ & ΕΒΠ και ειδικότερα στις ειδικότητες των σχολικών νοσηλευτών, των ψυχολόγων και του βοηθητικού προσωπικού. Αντίθετα όμως, στους κλάδους των λογοθεραπευτών και των εργοθεραπευτών, ειδικότητες με βαρύνουσα σημασία για τους μαθητές με αναπηρία, η ενίσχυση είναι μικρή σε σύγκριση με το 2017, ενώ σε σύγκριση με το έτος 2018-19 διαπιστώνεται και μείωση του εν λόγω προσωπικού.¹⁶

¹⁶ Παρατηρητήριο Θεμάτων Αναπηρίας (2021). Στοιχεία για την εκπαίδευση των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. 100 Δελτίο Στατιστικής Πληροφόρησης: <https://www.paratiritirioanapirias.gr/storage/app/uploads/public/60e/841/ebb/60e841ebb014e785604231.docx>

Πάγιο πρόβλημα στην ποιότητα της παρεχόμενης υποστήριξης, παραμένουν οι μεγάλες καθυστερήσεις στην τοποθέτηση των Ε.Ε.Π. και Ε.Β.Π. κατά την έναρξη της σχολικής χρονιάς. Όπως αναφέρει ο Συνήγορος του Πολίτη στην Ειδική Έκθεση 2020: Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, το πρόβλημα είναι εντονότερο στην περιφέρεια, όπου συχνά δεν καλύπτονται επαρκώς οι μαθητές. Παράλληλα, το εκπαιδευτικό προσωπικό εναλλάσσεται, γεγονός που επιφέρει πρόσθετα εμπόδια στους μαθητές με αναπηρία οι οποίοι έχουν μεγάλη ανάγκη να συνδεθούν σταθερά με συγκεκριμένο πρόσωπο. Επίσης ο ΣτΠ, επισημαίνει την ελλιπή υποστήριξη μαθητών με σοβαρή αναπηρία που χρήζουν παράλληλης στήριξης από εκπαιδευτικό συγχρόνως υποστήριξη από ειδικό βοηθητικό προσωπικό ή σχολικό νοσηλευτή, καθώς και τη μη διασφάλιση της παροχής πρώτων βοηθειών για παιδιά με χρόνια πάθηση και τη μη κάλυψη του ολοήμερου προγράμματος των σχολείων από σχολικό νοσηλευτή.¹⁷

Τα προβλήματα αυτά σε μεγάλο βαθμό σχετίζονται με την αναντιστοιχία των προβλεπόμενων κονδυλίων¹⁸ με τις νομοθετικές προβλέψεις και τις πραγματικές ανάγκες των μαθητών με αναπηρία.¹⁹ Η υπο-χρηματοδότηση της Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης (Ε.Α.Ε.) έχει σαν αποτέλεσμα αυτή να παρέχεται κυρίως από προσωρινό προσωπικό (αναπληρωτές εκπαιδευτικούς) γεγονός που δυσχεραίνει την αναβάθμιση της παρεχόμενης εκπαίδευσης και υποστήριξης.

Τέλος, σοβαρό κενό στο Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, αποτελεί η πολύ περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες πρώιμης παρέμβασης και προσχολικής αγωγής για παιδιά με αναπηρία, υπηρεσίες που στην πραγματικότητα παρέχονται από ιδιωτικούς φορείς. Η ανάπτυξη δημόσιων δομών πρώιμης παρέμβασης, δεν έχει ακόμη προχωρήσει 12 χρόνια μετά τη ψήφιση του ν. 3699/2008.

¹⁷ Συνήγορος του Πολίτη (2020). Ειδική Έκθεση 2020: Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. <https://www.synigoros.gr/?i=equality.el.reports.835894>

¹⁸ Η μετάβαση σε ένα συμπεριληπτικό σχολείο απαιτεί τη διάθεση επαρκών οικονομικών και υλικών πόρων. Ωστόσο, η διαχρονική εξέλιξη του δείκτη «δημόσιες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ», φανερώνει ότι η Ελλάδα σταθερά υποχρηματοδοτεί τον τομέα της εκπαίδευσης. Το 2018, η χώρα βρίσκεται στην προτελευταία θέση ως προς τις δημόσιες εκπαιδευτικές δαπάνες μεταξύ των χωρών της ΕΕ.

¹⁹ Συνήγορος του Πολίτη (2019). Έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη (αρ.72 ν. 4488/2017) για την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. https://www.synigoros.gr/resources/ohe_el--2.pdf

3.4 Κατάλληλα και τακτικά εκπαιδευμένο προσωπικό

Σύμφωνα με τα ποιοτικά ευρήματα της μελέτης «Μετάβαση από την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση χωρίς Αποκλεισμούς»²⁰ που υλοποιήθηκε από το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θεμιστοκλή & Δημήτρη Τσάτσου (ΚΕΣΔ) για την Ε.Σ.Α.μεΑ., στο πλαίσιο του έργου «Παρατηρητήριο Θεμάτων Αναπηρίας», ένα από τα σοβαρότερα εμπόδια που δυσχεραίνει τη μετάβαση από τη διαχωριστική στη συμπεριληπτική εκπαίδευση, είναι η ανεπαρκής εκπαίδευση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών της γενικής αλλά και της ειδικής εκπαίδευσης.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα εκπαιδευτικοί αναφέρουν ως βασικά εμπόδια: την ανεπαρκή εκπαίδευση που παρέχουν τα παιδαγωγικά τμήματα των ΑΕΙ της χώρας σε θέματα συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, αλλά και την ανεπάρκεια της παρεχόμενης επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών.

Ειδικότερα, οι εκπαιδευτικοί εστιάζουν στα εξής ελλείμματα:

- Ελλιπής ή ανεπαρκής κατάρτιση του/της εκπαιδευτικού Παράλληλης Στήριξης στις διαφορετικές κατηγορίες αναπηρίας ή δυσκολίας.
- Δυσκολία των εκπαιδευτικών να εφαρμόσουν την διαφοροποιημένη διδασκαλία και να διαφοροποιήσουν το πρόγραμμα με βάση το προφίλ και τις εξατομικευμένες εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών/τριών.
- Έλλειψη γνώσεων του/της εκπαιδευτικού της γενικής τάξης να εντοπίζει και να εκπαιδεύει παιδιά με αναπηρία, και να χρησιμοποιεί «συμπεριληπτική αξιολόγηση» για να εκτιμήσει τη σχολική τους πρόοδο.
- Έλλειψη γνώσεων και δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών να αξιοποιήσουν την υποστηρικτική τεχνολογία για να τροποποιήσουν και να προσαρμόσουν το μαθησιακό περιβάλλον στις ανάγκες του παιδιού.
- Αδυναμία του εκπαιδευτικού της γενικής τάξης να λειτουργήσει συνεργατικά με τον εκπαιδευτικό Παράλληλης Στήριξης μέσα στην τάξη και σοβαρό έλλειμμα στο επίπεδο του κοινού προγραμματισμού και στην εφαρμογή πρακτικών συνδιδασκαλίας.²¹

²⁰ Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θεμιστοκλή & Δημήτρη Τσάτσου, ΚΕΣΔ (2020). Μετάβαση από την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση χωρίς Αποκλεισμούς. Αθήνα: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.μεΑ.). <https://www.paratiritirioanapirias.gr/el/results/publications/69/meleth-gia-th-metabash-apo-thn-eidikh-agwgh-kai-ekpaideysh-sthn-ekpaideysh-xwris-apokleismoys>

²¹ Σε αυτή την συνθήκη συμβάλλει η έλλειψη χρόνου για συνεργασία μεταξύ των εκπαιδευτικών, ειδικά όταν η Παράλληλη Στήριξη παρέχεται για λίγες μόνο ώρες, αλλά και επειδή η τοποθέτηση

3.5 Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Τα εμπόδια που εντοπίζονται στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση είναι πολύ εντονότερα. Πιο συγκεκριμένα, στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση διαπιστώνεται μεγαλύτερη έλλειψη υποστηρικτικών υπηρεσιών, ανεπαρκέστερος αριθμός εκπαιδευτικών, μεγαλύτερο ποσοστό εκπαιδευτικών δίχως εκπαίδευση ή επιμόρφωση σε θέματα ειδικής αγωγής. Η πλειονότητα των μέτρων υποστήριξης που λαμβάνονται εντός των γενικών σχολείων, εξακολουθούν να περιορίζονται κυρίως σε επίπεδο πρωτοβάθμιας, γεγονός που όχι μόνο δεν εξασφαλίζει τη σχολική εξέλιξη των μαθητών με αναπηρία, αλλά αναχαιτίζει τη δυνατότητα κοινωνικής και επαγγελματικής τους ένταξης.

Ο αριθμός των μαθητών που λαμβάνει εξειδικευμένη υποστήριξη (εκτός του εκπαιδευτικού της τάξης) περιορίζεται σημαντικά κατά το πέρασμα από την πρωτοβάθμια στη κατώτερη δευτεροβάθμια και ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όπου εκεί το ποσοστό μαθητών που φοιτούν υποστηριζόμενοι μόνο από τους εκπαιδευτικούς της γενικής τάξης υπερβαίνει το 90%.

Η πλειονότητα των μαθητών που φοιτούν στη ειδική δευτεροβάθμια εκπαίδευση επιλέγουν την ειδική επαγγελματική εκπαίδευση, και σχεδόν το 50% αυτών φοιτούν σε Ειδικά Εργαστήρια Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΕΕΕΕΚ). Βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι απόφοιτοι των ΕΕΕΚ είναι η μη δυνατότητα τους να πιστοποιήσουν τα προσόντα τους.

των εκπαιδευτικών Παράλληλης Στήριξης δεν γίνεται έγκαιρα με την έναρξη της σχολικής χρονιάς.

4. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΔΕΣΜΕΥΣΕΙΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

Από το 2019, χρονιά κατά την οποία το ελληνικό κράτος εξετάστηκε από την Επιτροπή των ΗΕ, μέχρι και σήμερα, έχουν προκύψει συγκεκριμένες δεσμεύσεις για τη χώρα, οι οποίες αφορούν:

- στην εφαρμογή των Τελικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής των ΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες.
- στην υλοποίηση των δράσεων που περιλαμβάνονται στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, η εκπόνηση του οποίου ολοκληρώθηκε το 2020.
- στην υλοποίηση των δράσεων που περιλαμβάνονται στο Ετήσιο Σχέδιο Δράσης του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων για το έτος 2021.

Το περιεχόμενο των συγκεκριμένων δεσμεύσεων προς την χώρα έχει απεικονιστεί στον Πίνακα που ακολουθεί. Πιο συγκεκριμένα, οι Τελικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής συσχετίζονται με τους στόχους του Εθνικού Σχεδίου Δράσης, ενώ στην τρίτη στήλη του πίνακα αποτυπώνεται η αντιστοιχία τους με το Ετήσιο Σχέδιο Δράσης του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, όπως αυτό έχει αναρτηθεί στην ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας της Κυβέρνησης.

Πίνακας 1. Αντιστοίχιση των συστάσεων της Επιτροπής των Η.Ε. με τους στόχους και δράσεις του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και το Ετήσιο Σχέδιο Δράσης του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων

Συστάσεις Επιτροπής CRPD	Στόχοι και Δράσεις στο Εθνικό Σχέδιο για τα Δικαιώματα των Ατόμων με αναπηρία	Ετήσιο Σχέδιο Δράσης Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων 2021
Συνεκτική στρατηγική για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα	Στόχος 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους: Υπο-Στόχος 1. Αναπτύσσουμε και υλοποιούμε Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης για την ισότιμη πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε μία ποιοτική,	Δράση 1.3 Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση.

	συμπεριληπτική/ενταξιακή εκπαίδευση. & Υπο-Στόχος 2. Αναθεωρούμε το νομοθετικό πλαίσιο για την εκπαίδευση μαθητών με αναπηρία με έμφαση στη συμπεριληπτική/ενταξιακή εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες.	
Φυσική Προσβασιμότητα	Στόχος 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους Υπο-Στόχος 4. Βελτιώνουμε την περιβαλλοντική και μαθησιακή προσβασιμότητα, με παροχές και προσαρμογές στο περιβάλλον, στην υποστηρικτική τεχνολογία, στο εκπαιδευτικό υλικό και στην κοινωνική ζωή (π.χ. πολιτιστικές και αθλητικές δραστηριότητες) σε όλες τις εκπαιδευτικές δομές όλων των βαθμίδων & Υπο-Στόχος 13. Εξασφαλίζουμε την προσβασιμότητα μαθητών με αναπηρία στις σχολικές μεταφορές & Υπο-Στόχος 14. Εξασφαλίζουμε την προσβασιμότητα μαθητών στα σχολικά κτήρια, μέσω της κατασκευής και βελτίωσης των σχετικών υποδομών & Υπο-Στόχος 15. Επισκευάζουμε και συντηρούμε τα σχολικά κτήρια με παρεμβάσεις για τη βελτίωση φυσικής προσβασιμότητας	Δράση 1.3 Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση.
Ειδικά μέτρα εξατομικευμένης στήριξης	Στόχος 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους. Υπο-Στόχος 3. Διαθέτουμε επαρκές ανθρώπινο δυναμικό	Δράση 1.3 Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση.

	και υλικούς πόρους για την προώθηση της συμπεριληπτικής/ενταξιακής εκπαίδευσης Υπο-Στόχος 10. Προβαίνουμε σε αποτίμηση λειτουργίας του θεσμού των Τμημάτων Ένταξης και της Παράλληλης Στήριξης	
Προσβάσιμα και προσαρμοσμένα εκπαιδευτικά υλικά & Συμπεριληπτικά προγράμματα σπουδών	Στόχος 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους: Υπο-Στόχος 4. Βελτιώνουμε την περιβαλλοντική και μαθησιακή προσβασιμότητα, με παροχές και προσαρμογές στο περιβάλλον, στην υποστηρικτική τεχνολογία, στο εκπαιδευτικό υλικό και στην κοινωνική ζωή (π.χ. πολιτιστικές και αθλητικές δραστηριότητες) σε όλες τις εκπαιδευτικές δομές όλων των βαθμίδων	Δράση 1.3 Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση. Δράση 1.4 Νέα προγράμματα σπουδών (Νηπιαγωγείο ως Λύκειο) και επιμορφώσεις
Συμπεριληπτικές τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας και ψηφιακή εκπαίδευση	Στόχος 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους: Υπο-Στόχος 4. Βελτιώνουμε την περιβαλλοντική και μαθησιακή προσβασιμότητα, με παροχές και προσαρμογές στο περιβάλλον, στην υποστηρικτική τεχνολογία, στο εκπαιδευτικό υλικό και στην κοινωνική ζωή (π.χ. πολιτιστικές και αθλητικές δραστηριότητες) σε όλες τις εκπαιδευτικές δομές όλων των βαθμίδων	Δράση 1.3 Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση. Δράση 1.1 Ψηφιακός μετασχηματισμός της εκπαίδευσης.
Πρόσβαση στην γενική εκπαίδευση για όλα τα	Στόχος 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους: Υπο-Στόχος 11. Διασφαλίζουμε την ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση	Δράση 1.3 Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση.

παιδιά με αναπηρία που είναι πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο και μετανάστες με αναπηρία και για τα παιδιά Ρομά με αναπηρία	μαθητών που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες (π.χ. πρόσφυγες-μετανάστες με αναπηρία, Ρομά με αναπηρία) & Υπο-Στόχος 3. Διαθέτουμε επαρκές ανθρώπινο δυναμικό και υλικούς πόρους για την προώθηση της συμπεριληπτικής/ενταξιακής εκπαίδευσης	
Διάθεση αποτελεσματικών και επαρκών οικονομικών και υλικών πόρων για την συμπεριληπτική εκπαίδευση και κατάλληλα και τακτικά εκπαιδευμένο προσωπικό	Στόχος 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους: Υπο-Στόχος 3. Διαθέτουμε επαρκές ανθρώπινο δυναμικό και υλικούς πόρους για την προώθηση της συμπεριληπτικής/ενταξιακής εκπαίδευσης	Δράση 1.3 Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση.
Ενσωμάτωση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στα προγράμματα σπουδών για τους μελλοντικούς εκπαιδευτικούς και στα προγράμματα κατάρτισης για το υφιστάμενο εκπαιδευτικό προσωπικό	Υπο-Στόχος 3. Διαθέτουμε επαρκές ανθρώπινο δυναμικό και υλικούς πόρους για την προώθηση της συμπεριληπτικής/ενταξιακής εκπαίδευσης. & Υπο-Στόχος 7. Διασφαλίζουμε την ισότιμη μεταχείριση όλων των φοιτητών με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	Δράση 1.3 Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση.

4.1 Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Συνεκτική στρατηγική για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα

Η σύσταση της Επιτροπής προς τη χώρα να υιοθετήσει και να εφαρμόσει μια συνεκτική στρατηγική για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα έχει ενσωματωθεί στο ΕΣΔ, αποτελώντας τον πρώτο Υπο-Στόχο. Ο Υπο-Στόχος 12.1. «Ανάπτυξη και υλοποίηση Στρατηγικού Σχεδίου Δράσης για την ισότιμη πρόσβαση των ΑμεΑ σε μία ποιοτική, συμπεριληπτική/ενταξιακή εκπαίδευση», που σύμφωνα με το προβλεπόμενο χρονοδιάγραμμα θα λάμβανε χώρα τον Οκτώβριο του 2020, βάσει της ενημέρωσης που είχε η Ε.Σ.Α.μεΑ. έχει ήδη ολοκληρωθεί. Ωστόσο, το διαμορφωμένο Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης, δεν είναι προσβάσιμο στους πολίτες, στα άτομα με αναπηρία και στις αντιπροσωπευτικές τους οργανώσεις, ούτε έχει δημοσιευτεί σε επίσημη ιστοσελίδα της κυβέρνησης. Παρότι στον υπο-στόχο 12.1 αναφέρεται η «διενέργεια καμπάνιας ενημέρωσης για το Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης και τα επιμέρους έργα και ενέργειες που υλοποιούνται», και πράγματι υπήρξαν ορισμένα σχετικά δημοσιεύματα στον τύπο, διαπιστώνεται έντονη εσωστρέφεια του φορέα, συνέπεια της οποίας είναι και η απουσία διαβούλευσης και με την Ε.Σ.Α.μεΑ. και τις αντιπροσωπευτικές οργανώσεις των ατόμων με αναπηρία αναφορικά με την εξειδίκευση του στρατηγικού σχεδίου.

Με υπουργική απόφαση στις 3/3/2021, αποφασίστηκε επίσης η σύσταση επιτροπής εποπτείας, παρακολούθησης και αξιολόγησης της πορείας υλοποίησης του αναφερθέντος Στρατηγικού Σχεδίου Δράσης του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, με την συσταθείσα επιτροπή να αποτελείται από υπηρεσιακά στελέχη του Υπουργείου.

Ο υποστόχος 12.2 σχετικά με τη αναθεώρηση του νομοθετικού πλαισίου για την εκπαίδευση των μαθητών με αναπηρία, αναγνωρίζει την ανάγκη εκσυγχρονισμού της νομοθεσίας σύμφωνα με την συμπεριληπτική /ενταξιακή εκπαίδευση, γεγονός που κρίνεται θετικά. Ωστόσο το νέο πλαίσιο για την αναπηρία, απαιτεί ολιστική προσέγγιση και αναθεώρηση του νομικού πλαισίου και της νομοπαραγωγικής διαδικασίας, με γνώμονα την αρχή της μη διάκρισης και την διασφάλιση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία.

Βασικό κενό που εντοπίζεται στο νομοθετικό πλαίσιο της χώρας, και το οποίο αποδυναμώνει οποιαδήποτε άλλη νομοθετική πρόβλεψη, είναι το **περιορισμένο εύρος της νομοθεσίας κατά των διακρίσεων**, που εφαρμόζεται μόνο στο πεδίο της απασχόλησης/εργασίας, και δεν έχει ακόμα επεκταθεί όπως προβλέπεται στον νόμο 4488/2017, στους τομείς της εκπαίδευσης, της κοινωνικής προστασίας, της

παροχής αγαθών και υπηρεσιών²². Παρότι, στον Υπο-Στόχο 8.4. του ΕΣΔ υπάρχει η δέσμευση να μελετηθούν οι συνέπειες της οριζόντιας επέκτασης του εύρους προστασίας της αρχής της ίσης μεταχείρισης σε περιπτώσεις αναπηρίας, με προβλεπόμενο χρονοδιάγραμμα εντός του 2021, δεν υπάρχει κάποια σχετική ενημέρωση για την πορεία υλοποίησης της εν λόγω δέσμευσης.

Σε ότι αφορά τη νομοθεσία για την ειδική αγωγή και εκπαίδευση, αυτό που απαιτείται προκείμενου να εναρμονιστεί με τη θεμελιώδη αρχή της μη διάκρισης δεν περιορίζεται σε μεμονωμένες βελτιωτικές διατάξεις, αλλά αφορά την κατάργηση της πρακτική της ξεχωριστής νομοθέτησης για την ειδική εκπαίδευση και την οριζόντια ένταξη της διάστασης της αναπηρίας στο νομοθετικό πλαίσιο της εκπαίδευσης. Επιπροσθέτως, η διασφάλιση του δικαιώματος των μαθητών με αναπηρία στη συμπερίληψη, προϋποθέτει την απαγόρευση κάθε νομοθετικής ή ρυθμιστικής διάταξης που περιορίζει την ένταξη των ατόμων με αναπηρία στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα στη βάση της αναπηρίας ή της βαρύτητας της αναπηρίας τους.

Εντούτοις, παράλληλα με την εκπόνηση της αναγκαίας αποτίμησης του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου (σύμφωνα και με το ν. 4488/2017), το Υπουργείο Παιδείας & Θρησκευμάτων έχει λάβει το προηγούμενο διάστημα νέες νομοθετικές πρωτοβουλίες, που δεν έχουν ενσωματώσει ικανοποιητικά τα δικαιώματα και τις ανάγκες των μαθητών με αναπηρία. Συνεπώς συνάγεται ότι και η εφαρμογή του άρθρου 68 του ν. 4488/2017, αναφορικά με την νομοπαράγωγική διαδικασία «ανάλυση συνεπειών ρυθμίσεων για τα ΑμεΑ», παραμένει και αυτή εν πολλοίς προβληματική ως προς την εφαρμογή της.

Η σύσταση ομάδας εργασίας στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων με αντικείμενο την εκτέλεση εργασιών για συγκέντρωση, αποτίμηση του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου για την εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και για την εισήγηση βελτιωτικών αλλαγών, συγκροτήθηκε αρχικά χωρίς τη συμμετοχή της Ε.Σ.Α.μεΑ., η οποία κλήθηκε κατόπιν διαμαρτυρίας του φορέα μας για αυτόν τον αποκλεισμό. Σημείο προβληματισμού αποτελεί επίσης η μέχρι σήμερα υπολειτουργία των εργασιών της επιτροπής.

²² Ακόμα εκκρεμεί η έκδοση προεδρικού διατάγματος, σύμφωνα με το άρθρο 74 του ν.4448/2017, με το οποίο θα επεκτείνεται οριζόντια το εύρος της παρεχόμενης προστασίας σε περιπτώσεις παραβίασης της αρχής της ίσης μεταχείρισης λόγω αναπηρίας στους τομείς της εκπαίδευσης, της κοινωνικής προστασίας, της παροχής αγαθών και υπηρεσιών.

Φυσική Προσβασιμότητα

Η απαίτηση για φυσική προσβασιμότητα των σχολικών υποδομών και εγκαταστάσεων λαμβάνεται υπόψη στο ΕΣΔ και έχει ενσωματωθεί σε αρκετούς υπο-στόχους του στόχου 12 (Υπο-Στόχοι 4, 13, 14, 15), ενώ διαπιστώνονται θετικές εξελίξεις στον τομέα αυτό μέσω της υλοποίησης συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων (ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ II, «Αντώνης Τρίτσης»). Επίσης, έχουν ήδη συσταθεί οι Επιτροπές για την Ψηφιακή και Φυσική Προσβασιμότητα που προβλέπονταν από τον ν. 3699/2008, με συμμετοχή και εμπειρογνομόνων της Ε.Σ.Α.μεΑ.

Ωστόσο, η αξιολόγηση του βαθμού υλοποίησης του στόχου προϋποθέτει την αναλυτική καταγραφή και διάθεση των στοιχείων αναφορικά με το υφιστάμενο επίπεδο προσβασιμότητας και τη συστηματική παρακολούθηση σχετικών δεικτών. Σύμφωνα με την έκθεση για την πορεία υλοποίησης του ΕΣΔ, έχει ήδη ολοκληρωθεί η αποτύπωση του ισχύοντος βαθμού προσβασιμότητας ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων, φροντιστηρίων και κέντρων ξένων γλωσσών, στοιχεία τα οποία χρειάζεται να λάβουν δημοσίευση ώστε να είναι διαθέσιμα σε κάθε ενδιαφερόμενο φορέα και στο αναπηρικό κίνημα.

Διάθεση αποτελεσματικών και επαρκών οικονομικών και υλικών πόρων για την συμπεριληπτική εκπαίδευση και κατάλληλα και τακτικά εκπαιδευμένο προσωπικό

Η σύσταση της Επιτροπής για «Διάθεση κατάλληλα και τακτικά εκπαιδευμένου προσωπικού για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση», λαμβάνεται υπόψη στον υπο-στόχο 12.3. Εντούτοις, η υλοποίηση των προβλεπόμενων δράσεων καθυστέρησαν²³, παρότι είχαν ήδη εξαγγελθεί από την προηγούμενη περίοδο διακυβέρνησης. Η εξασφάλιση της επάρκειας των ανθρώπινου δυναμικού αποτελεί βασική προϋπόθεση για ποιοτική εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς, και προς αυτή τη κατεύθυνση, απαιτείται να ενισχυθεί περαιτέρω η πρόσληψη μόνιμου προσωπικού στη γενική και ειδική εκπαίδευση.

Θετικά αξιολογείται η σύσταση 1.100 οργανικών θέσεων Ψυχολόγων και Κοινωνικών Λειτουργών για τη στελέχωση των Επιτροπών Διεπιστημονικής Υποστήριξης (ΕΔΥ) (ν. 4823/2021), καθώς και η ενίσχυση των ΚΕΔΑΣΥ με προσωπικό ειδικοτήτων Λογοθεραπευτών, Εργοθεραπευτών και Φυσιοθεραπευτών. Επίσης, όπως αναφέρεται στην έκθεση για την πορεία υλοποίησης του ΕΣΔ, πραγματοποιήθηκαν προσλήψεις ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών για την στήριξη της εκπαιδευτικής κοινότητας, αρχικά στο πλαίσιο των έκτακτων αναγκών που

²³ Ειδικότερα στην γενική εκπαίδευση, η έκδοση των οριστικών πινάκων για τις 10.500 προσλήψεις εκκρεμούσαν για διάστημα ενός έτους.

προέκυψαν εξαιτίας της πανδημίας COVID-19 και ξεκίνησε η υλοποίηση προγράμματος επιμόρφωσης εκπαιδευτικών για τη διαφοροποιημένη διδασκαλία.

Ωστόσο, η επίτευξη του στόχου της επάρκειας του κατάλληλα εκπαιδευμένου προσωπικού προϋποθέτει την αναλυτική αποτύπωση των οργανικών αλλά και των λειτουργικών κενών²⁴ στη γενική και ειδική εκπαίδευση ώστε να καταρτιστεί ένας μακροπρόθεσμος και τεκμηριωμένος σχεδιασμός για την επαρκή στελέχωση του δημόσιου σχολείου στη βάση των πραγματικών αναγκών.

Ειδικά μέτρα εξατομικευμένης στήριξης

Ως προς τα μέτρα εξατομικευμένης στήριξης των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες είναι θετική η ενσωμάτωση του υπο-στόχου 10 στο ΕΣΔ «Αποτίμηση του θεσμού των Τμημάτων Ένταξης και της Παράλληλης Στήριξης». Η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των εν λόγω θεσμών προκειμένου να υλοποιηθεί αποτελεσματικά, επιτάσσει τον σχεδιασμό και την εκπόνηση εκτεταμένης ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας ώστε να διασφαλιστεί η αξιοπιστία των ευρημάτων.

Προσβάσιμα και προσαρμοσμένα εκπαιδευτικά υλικά & Συμπεριληπτικά προγράμματα σπουδών

Θετικά αξιολογείται η πρόβλεψη του ΕΣΔ για την επικαιροποίηση των Προγραμμάτων Σπουδών και των σχολικών εγχειριδίων της γενικής εκπαίδευσης με άξονα τις αρχές της συμπεριληπτικής/ενταξιακής εκπαίδευσης, καθώς και τη σύνταξη αναλυτικών Προγραμμάτων για τα Ειδικά Νηπιαγωγεία, τα Ειδικά Δημοτικά σχολεία και τα Ειδικά Εργαστήρια Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΕΕΕΕΚ).

Επιπροσθέτως, όπως αναφέρεται στην έκθεση για την πορεία υλοποίησης του ΕΣΔ, ολοκληρώθηκε ο Οδηγός Ενταξιακής Εκπαίδευσης, που συντάχθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Πρωθώντας την ενταξιακή εκπαίδευση: Αντιμετώπιση προκλήσεων στη νομοθεσία, στην εκπαιδευτική πολιτική και πράξη», ο οποίος αρχικά θα εφαρμοστεί σε πιλοτικό επίπεδο.

²⁴ Σύμφωνα με μελέτη, από τα στοιχεία του Υπουργείου προκύπτουν για το 2021 ότι τα επίσημα οργανικά κενά (με τους ιδιαίτερα αυστηρούς αλγόριθμους) υπερβαίνουν τις 15.000 αθροιστικά σε Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια, μόνο στη Γενική Εκπαίδευση, σε όλες τις ειδικότητες και βαθμίδες. Συνεπώς, Οι 11.700 (από 10.500 που είχαν αρχικά ανακοινωθεί) διορισμοί δεν επαρκούν για να καλύψουν τα κενά, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα πραγματικά λειτουργικά κενά αλλά και το μεγάλο κύμα συνταξιοδοτήσεων που προβλέπεται. Βλ. <https://www.especial.gr/organika-kena-prwtovathmias-kai-defterovathmias-ana-eidikotita-kai-perioxi/>

Συμπεριληπτικές τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας και ψηφιακή εκπαίδευση

Ο υποστόχος 4 που αφορά στη Βελτίωση της περιβαλλοντικής και μαθησιακής προσβασιμότητας, δεν έχει συμπεριλάβει σχεδόν καθόλου τη διάσταση της ψηφιακής προσβασιμότητας και σε συνδυασμό με την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών προς όφελος των μαθητών με αναπηρία.

Είναι θετική η πρόβλεψη για την πλήρως προσβάσιμα ιστοσελίδα του Υπουργείου αλλά και η μεταγενέστερη νομοθετική ρύθμιση για την προσβασιμότητα των ιστοτόπων των σχολικών μονάδων ωστόσο, οι συγκεκριμένοι ιστότοποι έχουν ενημερωτικό κυρίως χαρακτήρα. Από την άλλη, καμία πρόβλεψη δεν υπάρχει για την ανάγκη εξασφάλισης της κατάλληλης υποστηρικτικής τεχνολογίας για την πρόσβαση στα ψηφιακά μέσα στους μαθητές που έχουν ανάγκη.

Στην έκθεση για την πορεία υλοποίησης του ΕΣΔ, αναφέρεται ότι προωθούνται έργα για τον ψηφιακό μετασχηματισμό της εκπαίδευσης στο πλαίσιο του Εθνικού Σχεδίου Ανάκαμψης «Ελλάδα 2.0» και ειδικότερα, τα έργα: «Μετασχηματισμός των συμβατικών προγραμμάτων σπουδών και εκπαιδευτικού περιεχομένου στη λογική ανοιχτού κώδικα σε διαδραστικό, ψηφιακό περιβάλλον, προσβάσιμο σε όλους, με δυνατότητα τεχνητής νοημοσύνης, δυναμικής ενημέρωσης και συνεργιών με κοινότητες εκπαιδευτικών», ενώ αναφέρεται ότι μέσω του έργου «Εργαλεία για μαθητές με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες», τα ειδικά σχολεία θα αποκτήσουν σύγχρονο τεχνολογικό εξοπλισμό που θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών με αναπηρία ή/ και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Ωστόσο οι συγκεκριμένες αναφορές είναι πολύ γενικές και δεν δύναται να αξιολογηθεί το εύρος εφαρμογής και ο πραγματικός αντίκτυπος που θα έχουν στους μαθητές με αναπηρία τα αναφερόμενα έργα.

Γενικά, από τις αναφερόμενες δράσεις στο τομέα των ΤΠΕ και της ψηφιακής εκπαίδευσης, είναι φανερό το έλλειμμα μιας εμπεριστατωμένης ανάλυσης της υφιστάμενης κατάστασης ως προς την διαθεσιμότητα και την πρόσβαση των μαθητών με αναπηρία σε τεχνολογικά και ψηφιακά μέσα καθώς και σε υποστηρικτικές τεχνολογίες ώστε να προσδιοριστούν οι ανάγκες και να καθοριστούν οι απαιτούμενοι πόροι.

Πρόσβαση στην γενική εκπαίδευση για όλα τα παιδιά με αναπηρία που είναι πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο και μετανάστες με αναπηρία και για τα παιδιά Ρομά με αναπηρία

Θετικά αξιολογείται η επίσημη καταγραφή των παιδιών με αναπηρία που είναι πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο και μετανάστες και των παιδιών Ρομά με αναπηρία ώστε να καταστεί εφικτή η παρακολούθηση της σχολικής τους ένταξης, η οποία

ολοκληρώθηκε έπειτα από συνεργασία της Διεύθυνσης Ειδικής Αγωγής, του Αυτοτελούς Τμήματος της Διεύθυνσης Προσφύγων, της Έπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ, της UNICEF, του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης και του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου.

Ενσωμάτωση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στα προγράμματα σπουδών για τους μελλοντικούς εκπαιδευτικούς και στα προγράμματα κατάρτισης για το υφιστάμενο διδακτικό προσωπικό

Στον υποστόχο 7 του ΕΣΔ, περιλαμβάνεται δέσμευση για την ενσωμάτωση της δικαιωματικής προσέγγισης της αναπηρίας και της ενταξιακής διάστασης στα προγράμματα σπουδών των Πανεπιστημίων με στόχο την εκπαίδευση, μετεκπαίδευση και ενημέρωση σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο εκπαιδευτικών, ψυχολόγων και συναφών επαγγελματιών. Ωστόσο, το χρονοδιάγραμμα υλοποίησης δεν προβλέπει συγκεκριμένο χρόνο ολοκλήρωσης της δράσης (διαρκής δράση), ενώ επίσης δεν προβλέπονται συγκεκριμένες ενέργειες και διαδικασίες για την υλοποίηση της δέσμευσης.

4.2 Ετήσιο Σχέδιο Δράσης 2021 του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων

Στο Ετήσιο Σχέδιο Δράσης (2021) του Υπουργείου, διαπιστώνεται έλλειμμα αναφορικά με την οριζόντια ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας σε αυτόν τον προγραμματισμό. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι, δεν υπάρχει καμία αναφορά στα άτομα με αναπηρία στους 3 από τους 4 στόχους που αφορούν την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, την δια βίου μάθηση και την τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Θετικά σημεία του Σχεδίου Δράσης είναι: η έμφαση που δίνεται στα νέα προγράμματα σπουδών στους ίδιους τους μαθητές και τις μαθήτριες και όχι στο γνωστικό αντικείμενο με στόχο ένα συμπεριληπτικό εκπαιδευτικό μοντέλο, «προσανατολισμένο στις ανάγκες του αύριο μέσα από την καλλιέργεια ήπιων και ψηφιακών δεξιοτήτων, δεξιοτήτων ζωής κ.α.», καθώς και η δράση 1.3 «Ευρεία Πρόσβαση στην εκπαίδευση» που προβλέπει την προώθηση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης μέσω του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και του Στρατηγικού σχεδίου δράσης για την ισότιμη πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στην εκπαίδευση (οριζόντιο σχέδιο για μεταρρυθμίσεις σε σχολεία, ΑΕΙ και δομές επαγγελματικής εκπαίδευσης και δια βίου μάθησης) καθώς και η ψηφιακή μεταρρύθμιση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης (DG Reform Inclusive Education). Επίσης, προς την σωστή κατεύθυνση βρίσκεται η πρόβλεψη αναφορικά με την ενίσχυση των θεσμών του ψυχολόγου και του κοινωνικού λειτουργού στα γενικά σχολεία.

4.3 Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Με τον ν.4491/2017 ιδρύεται ο Εθνικός Μηχανισμός Εκπόνησης, Παρακολούθησης και Αξιολόγησης Σχεδίων Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού και ορίζεται η σύνθεση και οι αρμοδιότητές του, μεταξύ των οποίων η εκπόνηση Εθνικών Σχεδίων Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Παρότι στη διαβούλευση του νομοσχεδίου "Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου-Εθνικός Μηχανισμός Παρακολούθησης και Αξιολόγησης του Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού" που έγινε το 2017, είχε ζητηθεί από την Ε.Σ.Α.μεΑ. να οριστεί και δικός της εκπρόσωπος στον Εθνικό Μηχανισμό, ώστε να εξασφαλίζεται η οριζόντια ένταξη της αναπηρίας στις δράσεις για το παιδί, το εν λόγω αίτημα δεν ικανοποιήθηκε.

Παρότι ο νόμος ορίζει την υποχρέωση διαβούλευσης με την κοινωνία των πολιτών κατά τη διαμόρφωση των Σχεδίων Δράσης καθώς και τη μεριμνά για τη συμμετοχή των παιδιών στη διαδικασία της διαβούλευσης, κατά την ανάπτυξη του πρόσφατου (2021) Εθνικού Σχεδίου για το Παιδί δεν έλαβαν χώρα ανάλογες διαδικασίες διαβούλευσης, ούτε κλήθηκε (βάσει του άρθρου 12) η Ε.Σ.Α.μεΑ. σε κάποια σχετική συνεδρίαση του Εθνικού Μηχανισμού.

Αναφορικά με το δικαίωμα των παιδιών με αναπηρία σε συμπεριληπτική εκπαίδευση, το Σχέδιο Δράσης περιλαμβάνει κυρίως διαρκείς δράσεις ή δράσεις που έχουν ήδη ολοκληρωθεί και χρηματοδοτούνται/έχουν χρηματοδοτηθεί από το ΕΣΠΑ. Οι αναφερόμενες δράσεις αφορούν κυρίως στην κάλυψη μέσω αναπληρωτών των πάγιων αναγκών σε ΕΕΠ και ΕΒΠ, εκπαιδευτικών Παράλληλης Στήριξης & Τμημάτων Ένταξης, στα έργα προσβασιμότητας των σχολικών μονάδων μέσω του Φιλόδημος II και του αναπτυξιακού προγράμματος «Αντώνης Τρίτσης», καθώς και το έργο «Καθολικός Σχεδιασμός και ανάπτυξη προσβάσιμου ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού (<http://www.prosvasimo.gr/el/>)», που υλοποιείται στη χώρα από το 2016.

Η μόνη “νέα” δράση αφορά στην «Πρώιμη Παρέμβαση για Παιδιά με Αναπηρία 0-6 ετών» και πιο ειδικά αναφέρεται στη σύνταξη κανονιστικού πλαισίου για την Πρώιμη Παρέμβαση, στη μεταρρύθμιση του πλαισίου παρέμβασης στην παιδική ηλικία (ECI) για παιδιά με αναπηρία, καθώς και στην ανάπτυξη πιλοτικού προγράμματος Πρώιμης Παρέμβασης για παιδιά με αναπηρία, το οποίο θα αφορά 1.450 παιδιά και θα χρηματοδοτηθεί από το Ταμείο Ανάκαμψης, με χρονοδιάγραμμα υλοποίησης έως το τέλος του 2025. Σημειώνουμε ωστόσο ότι έχουν ήδη περάσει 14 χρόνια από την πρόβλεψη του νομοθέτη για σύσταση δημόσιων δομών πρώιμης παρέμβασης και ακόμα δεν έχει συντελεστεί καμία ουσιαστική πρόοδος αναφορικά με αυτή την υποχρέωση της πολιτείας.

Επίσης, οι προβλεπόμενες δράσεις, σε αντίθεση με το άρθρο 10 του ν.4491/2017 δεν συνοδεύονται από δείκτες υλοποίησης οι οποίοι επιβάλλεται να ορίζονται κατά το στάδιο της εκπόνησης των Σχεδίων Δράσης.

Τελικά, εκλείπει από το Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού μια συγκροτημένη, εμπροσθοβαρή και τεκμηριωμένη στρατηγική, η οποία θα ορίζει στόχους και δράσεις με σκοπό την προώθηση του δικαιώματος των παιδιών με αναπηρία σε εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς και την προοδευτική βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης που απολαμβάνουν σήμερα.

5. ΚΕΝΑ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, ΟΡΙΖΟΝΤΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΕΥΜΕΝΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΕΩΝ

5.1 Ειδικές Συστάσεις

Όπως προκύπτει από την παραπάνω ανάλυση, στο ΕΣΔ έχουν ληφθεί υπόψη όλες οι Συστάσεις της Επιτροπής σχετικά με την ισότιμη πρόσβαση των παιδιών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες σε μια ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Όμως, διαπιστώνονται ελλείμματα οριζόντιας σημασίας στο επίπεδο του σχεδιασμού και της υλοποίησης των στόχων του ΕΣΔ, ενώ σύμφωνα με την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης χρειάζεται να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση και να ενταθούν οι προσπάθειες από τη μεριά του Υπουργείου σε συγκεκριμένους Υπο-Στόχους.

Το βασικότερο πρόβλημα που εντοπίζεται στο επίπεδο του σχεδιασμού είναι το εξής. Παρά το γεγονός ότι οι υπο-στόχοι φαίνεται να λαμβάνουν υπόψη την εμπειρική πραγματικότητα στην εκπαίδευση των μαθητών με αναπηρία, εκλείπει οριζόντια η τεκμηριωμένη αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης βάσει της οποίας οφείλουν να σχεδιαστούν και να εφαρμοστούν evidenced-based πολιτικές. Αυτό το έλλειμμα απορρέει εκ των πραγμάτων και από την ανυπαρξία μέχρι σήμερα ενός ολοκληρωμένου συστήματος συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων παρακολούθησης και αξιολόγησης της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στην πράξη, όπως αυτό απαιτείται από τη Σύμβαση και το γενικό σχόλιο της Επιτροπής των ΗΕ για την εφαρμογή του άρθρου 24.

Το παραπάνω έλλειμμα, αναπόφευκτα δυσχεραίνει τη διαδικασία εξειδίκευσης των δεσμεύσεων σε αποτελεσματικές ενέργειες και προγράμματα που θα έχουν σημαντικό αντίκτυπο στους μαθητές με αναπηρία αναφορικά με την άρση των εμποδίων που αντιμετωπίζουν.

Συνεπώς απαιτείται να ληφθεί άμεσα η πρωτοβουλία για ανάπτυξη ολοκληρωμένου συστήματος συλλογής, επεξεργασίας και διάχυσης δεδομένων παρακολούθησης και αξιολόγησης της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, ξεκινώντας με την εκπόνηση ειδικού σχεδίου δράσης για την επέκταση και βελτίωση της συλλογής στατιστικών δεδομένων για τον πληθυσμό των παιδιών με αναπηρία μαθητικής ηλικίας (εντός και εκτός εκπαίδευσης). Ως προς το εν λόγω εγχείρημα, το Παρατηρητήριο θέτει στη διάθεσή σας το κείμενο πολιτικής που έχει εκπονήσει με τίτλο: «Για ένα σχολείο χωρίς αποκλεισμούς: Εισαγωγή της δικαιωματικής προσέγγισης στη συλλογή και ανάλυση στατιστικών δεδομένων για την εκπαίδευση των μαθητών/τριών με αναπηρία», στο οποίο παρουσιάζονται οι βασικές αρχές και κατευθύνσεις για τη

συλλογή και επεξεργασία των αναγκαίων στατιστικών δεδομένων αναφορικά με την παρακολούθηση της εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία σύμφωνα με τη δικαιωματική προσέγγιση, και προτείνονται γενικοί δείκτες κατά αντιστοιχία με το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 24 της Σύμβασης.

Ωστόσο, δεδομένου ότι η εκπλήρωση των εκπαιδευτικών δικαιωμάτων συνδέεται άρρηκτα με την απόλαυση και άλλων θεμελιωδών ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, η προτεινόμενη ενέργεια πρέπει να αναπτυχθεί σε συνδυασμό με την ανάγκη για δημιουργία μιας ευρύτερης εθνικής βάσης στατιστικών στοιχείων για τα παιδιά, στην οποία, με τη ρητή ευθύνη των αρμόδιων κρατικών οργάνων, θα συγκεντρώνονται όλα τα στοιχεία που αφορούν στην εφαρμογή του συνόλου των δικαιωμάτων του παιδιού. Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ, στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της αναφορικά με την πορεία υλοποίησης της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού στη Ελλάδα, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ενίσχυση των μηχανισμών συλλογής από τις αρμόδιες ελληνικές Αρχές επαρκών στατιστικών στοιχείων και δεδομένων ικανών να της επιτρέψουν να αξιολογήσει την πρόοδο που επιτυγχάνεται ως προς την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης.²⁵

Επιπροσθέτως, ως οριζόντιο έλλειμμα καταγράφηκε η εσωστρέφεια του φορέα σχετικά με τις διαδικασίες σχεδιασμού, υλοποίησης και παρακολούθησης των πολιτικών υλοποίησης του ΕΣΔ.

Η εξειδίκευση και η υλοποίηση των δράσεων, αρκετές φορές δεν έχει λάβει υπόψη την απαίτηση που θέτει η παράγραφος 3 του άρθρου 4 της Σύμβασης, προς τα αρμόδια όργανα και τις αρχές της πολιτείας να διαβουλεύονται και να εμπλέκουν ενεργά στον σχεδιασμό, την εφαρμογή και την παρακολούθηση των πολιτικών υλοποίησης της σύμβασης τις αντιπροσωπευτικές οργανώσεις των ατόμων με αναπηρία.

Επίσης, η υποχρέωση της πολιτείας για λογοδοσία προς την κοινωνία και διαφάνεια αναφορικά με την πορεία υλοποίησης της Σύμβασης, εγείρει την ανάγκη να λαμβάνουν δημοσιότητα τα σχετικά κείμενα στρατηγικού σχεδιασμού, τα σχέδια δράσης αλλά και τα αποτελέσματα των προβλεπόμενων ενεργειών (όπως και τα στατιστικά δεδομένα που συλλέγονται στο πλαίσιο των δράσεων).

Η ενίσχυση της εξωστρέφειας του φορέα μπορεί παράλληλα να επιτευχθεί μέσω της θεσμοθέτησης διαδικασιών ουσιαστικής διαβούλευσης και συμμετοχής των

²⁵ Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2015. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

οικογενειών των παιδιών με αναπηρία, των συλλογών γονέων παιδιών με αναπηρία και των οργανώσεων ατόμων με αναπηρία, στην ανάπτυξη των σχεδίων δράσης του Υπουργείου, ώστε να ακουστεί η φωνή των άμεσα ενδιαφερόμενων, ως ισότιμων συντελεστών της εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς.

Λαμβάνοντας υπόψη τις περιφερειακές διαφορές και ιδιαιτερότητες των τοπικών κοινωνιών ως προς την παρεχόμενη εκπαίδευση, αλλά και δεδομένης της μεγαλύτερης αυτονομίας που απολαμβάνουν πλέον οι σχολικές μονάδες, είναι αναγκαία η κατάρτιση Περιφερειακών και Τοπικών Σχεδίων Δράσης για την προώθηση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης σε επίπεδο τοπικών κοινωνιών.

Στο επίπεδο του πολιτικού σχεδιασμού, ένα σημείο που χρήζει περαιτέρω προσπάθειας είναι η σύζευξη των τομεακών στρατηγικών και σχεδίων δράσης (βλ. Σχέδιο Δράσης για το Παιδί) με σκοπό την ορθή και οριζόντια ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας σε αυτά.

Στο επίπεδο των σχολικών μονάδων είναι επίσης αναγκαία η μεγαλύτερη αλληλεπίδραση εντός και εκτός των σχολικών κοινοτήτων με όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη (μαθητές, εκπαιδευτικοί, γονείς, σύλλογοι ατόμων με αναπηρία, τοπική κοινωνία κ.α.) για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση πρακτικών, δράσεων και προγραμμάτων που θα προωθήσουν τη συμπερίληψη.

Η επιτυχής μετάβαση σε ένα σχολείο για όλους τους μαθητές προϋποθέτει την πρόκληση αλλαγών στις αντιλήψεις και τις στάσεις του γενικού πληθυσμού απέναντι στην αναπηρία και στους μαθητές με αναπηρία. Συνεπώς είναι αναγκαία η εξωστρέφεια και με τη μορφή εκστρατειών ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του γενικού κοινού για το δικαίωμα των παιδιών με αναπηρία σε ισότιμη εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς και για τα οφέλη της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης για όλους τους μαθητές.

Αναφορικά με την επάρκεια και την καταλληλότητα του εκπαιδευτικού προσωπικού σημειώνουμε ότι, η συμπεριληπτική εκπαίδευση, έχει ανάγκη από μόνιμο και σταθερό εκπαιδευτικό προσωπικό και η στελέχωση των σχολικών μονάδων σε όλο και μεγαλύτερη αναλογία από αναπληρωτές εκπαιδευτικούς, δεν μπορεί να διασφαλίσει την εφαρμογή μακροπρόθεσμων εκπαιδευτικών πολιτικών και αλλαγών. Συνεπώς η προαγωγή της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης δεν νοείται να βασίζεται κυρίως σε έργα ΕΣΠΑ, καθώς η μη σταθερότητα του προσωπικού στις δομές και τους θεσμούς υποστήριξης των μαθητών με αναπηρία δυσχεραίνει σημαντικά την επιτυχία του εγχειρήματος. Είναι δηλαδή ανάγκη να υπάρξει γενναία ενίσχυση του μόνιμου ειδικού εκπαιδευτικού και επιστημονικού προσωπικού στην γενική και στην ειδική εκπαίδευση.

Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να διασφαλιστεί ότι όλο το προσωπικό της εκπαίδευσης λαμβάνει εκπαίδευση και κατάρτιση, στις βασικές αξίες, αρχές και πρακτικές που απαιτούνται για την προσαρμογή σε περιβάλλοντα μάθησης χωρίς αποκλεισμούς, ενώ οι εκπαιδευτικές κοινότητες οφείλουν να αποτελούν ένα προσβάσιμο και υποστηρικτικό περιβάλλον που να ενθαρρύνει και τους εκπαιδευτικούς για συνεργασία, αλληλεπίδραση και από κοινού επίλυση των προβλημάτων.

Σχετικά με την εξειδικευμένη υποστήριξη των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, θεωρούμε κομβικής σημασίας τη διενέργεια μελέτης αξιολόγησης των αποτελεσμάτων τόσο των ΤΕ όσο και τις Παράλληλης Στήριξης με στόχο τη βελτίωση της εφαρμογής τους και την ενίσχυση των εν λόγω θεσμών προς την κατεύθυνση της ουσιαστικής συμπερίληψης των μαθητών με αναπηρία στην γενική εκπαίδευση. Προς ενημέρωσή σας, σας προωθούμε τη μελέτη του Παρατηρητηρίου «Μελέτη για τη Μετάβαση από την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση χωρίς Αποκλεισμούς», όπου μπορείτε να ανατρέξετε στα αποτελέσματα ποιοτικής έρευνας η οποία αναδεικνύει τα κενά και τις στρεβλώσεις αναφορικά με τους θεσμούς υποστήριξης των μαθητών με αναπηρία.

Άμεση προτεραιότητα αναφορικά με τους μαθητές με χρόνιες παθήσεις, δεδομένης και της συνεχιζόμενης έξαρσης της πανδημίας του Covid-19, είναι επίσης η ενίσχυση του θεσμού του σχολικού νοσηλευτή με στόχο την στελέχωση όλων των σχολικών μονάδων της χώρας με την εν λόγω ειδικότητα.

Ως γενική σύσταση που χρειάζεται να αποτελέσει στρατηγική προτεραιότητα σε μελλοντική επικαιροποίηση του ΕΣΔ επισημαίνεται η ανάγκη να ενταθούν τα προγράμματα, οι προβλέψεις και η διαθέσιμη υποστήριξη προς τους μαθητές με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο επίπεδο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ώστε να υπάρξει εναρμόνιση και σύγκλιση αυτής της βαθμίδας με την πολιτική της συμπερίληψης.

Επιπροσθέτως, συστήνεται να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην αναβάθμιση των δομών και των υπηρεσιών και στην ανάπτυξη στοχευμένων προγραμμάτων που να απευθύνονται στους γονείς των μαθητών με αναπηρία, με στόχο την ενδυνάμωση και τη θετική εμπλοκή τους στην εκπαίδευση των παιδιών τους σε συμπεριληπτικά πλαίσια.

Αναφορικά με το νομοθετικό πλαίσιο, βασική απαίτηση για την ισότιμη πρόσβαση των μαθητών με αναπηρία στο εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί το πάγιο αίτημα της Ε.Σ.Α.μεΑ. για επέκταση της νομοθεσίας κατά των διακρίσεων σε όλα τα πεδία άσκησης των δικαιωμάτων και στην εκπαίδευση. Μάλιστα, στην ευρωπαϊκή στρατηγική για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία 2021-2030, η ευρωπαϊκή

επιτροπή καλεί τα κράτη μέλη: να διευκολύνουν την έγκριση της πρότασης της Επιτροπής για μια οριζόντια οδηγία σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης εκτός του τομέα της απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένης της αναπηρίας ως λόγο διάκρισης.

Σε ότι αφορά την νομοθεσία για την ειδική αγωγή και εκπαίδευση, αυτό που απαιτείται προκειμένου αυτή να εναρμονιστεί με τη θεμελιώδη αρχή της μη διάκρισης, δεν περιορίζεται σε μεμονωμένες βελτιωτικές διατάξεις αλλά αξιώνει καταρχάς την κατάργηση της πρακτική της ξεχωριστής νομοθέτησης για την ειδική εκπαίδευση και αγωγή και την οριζόντια ένταξη της διάστασης της αναπηρίας στο νομοθετικό πλαίσιο της εκπαίδευσης, καθώς και την κατάργηση από τη νομοθεσία κάθε αναφοράς σε μη-εκπαιδύσιμα άτομα.

Τέλος, η αποτελεσματική εφαρμογή ενός ευνοϊκού νόμου μπορεί να διασφαλιστεί μόνο μέσω της θεσμοθέτησης ενός ισχυρού μηχανισμού παρακολούθησης των παραβιάσεων που λαμβάνουν χώρα αλλά και απαιτεί επίσης την ύπαρξη αποτελεσματικού συστήματος προστασίας και αποκατάστασης των θυμάτων που έχουν αντιμετωπίσει διακριτική μεταχείριση στην εκπαίδευση. Ειδικότερα πρέπει να προβλεφθούν διαδικασίες και μηχανισμοί υποβολής και διερεύνησης καταγγελιών για άνιση μεταχείριση στην εκπαίδευση καθώς και η δυνατότητα εξωδικαστικής και δικαστικής προσφυγής των θυμάτων.

5.2 Οριζόντιες Συστάσεις

Ένα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα οριζόντιου ενδιαφέροντος, το οποίο συνδέεται με την εφαρμογή μιας ενιαίας και ολοκληρωμένης στρατηγικής για την εξάλειψη των διακρίσεων εις βάρος των ατόμων με αναπηρία στη χώρα, αφορά στην χρήση της γλώσσας και ειδικότερα στην ορολογία που ενσωματώνεται στους επίσημους, δημόσιους λόγους για την αναπηρία. Το ζήτημα αυτό αφορά στο σύνολο των πολιτικών και στην παραγωγή λόγου, προφορικού και γραπτού των κρατικών φορέων και στη νομοπαραγωγική διαδικασία. Η χρήση λανθασμένης γλώσσας βασίζεται στην για πολλά χρόνια επικράτηση του ιατροκεντρικού μοντέλου που προσεγγίζει την αναπηρία ως ασθένεια που χρήζει θεραπείας.

Προκειμένου να εμπεδωθεί η αλλαγή παραδείγματος και η μετάβαση στη δικαιωματική προσέγγιση της αναπηρίας, η ορθή χρήση της γλώσσας αποτελεί προϋπόθεση προς την κατεύθυνση αυτή, καθώς η γλώσσα αποτελεί κύριο διαμορφωτή της κουλτούρας, των κυρίαρχων στάσεων και αντιλήψεων για την αναπηρία.

Στο πλαίσιο της δικαιωματικής προσέγγισης της αναπηρίας η γλώσσα που πρέπει να χρησιμοποιείται για τα άτομα με αναπηρία είναι συμπεριληπτική (inclusive language), καθώς δίνει έμφαση πρώτα στο άτομο και όχι στην αναπηρία του, παραμερίζοντας ξεπερασμένες και πολλές φορές υποτιμητικές έννοιες για τα άτομα με αναπηρία προερχόμενες από εμπεδωμένα στερεότυπα και προκαταλήψεις.

Για το λόγο αυτό είναι αναγκαίο να εξαιρεθεί από τη νομοθεσία και γενικότερα τον γραπτό και προφορικό δημόσιο λόγο, η απαρχαιωμένη και μη συμβατή με τη δικαιωματική προσέγγιση ορολογία. Ως «Παρατηρητήριο» εργαζόμαστε συστηματικά στο πεδίο της ορθής χρήσης της γλώσσας στη βάση της δικαιωματικής προσέγγισης. Με στόχο να διευκολύνουμε το έργο σας, παραθέτουμε στο Συνοδευτικό Αρχείο της παρούσας επιστολής (**Παράρτημα**) τις βασικές αρχές της συμπεριληπτικής γλώσσας και συστάσεις ενδεδειγμένης ορολογίας όταν αναφερόμαστε στα άτομα με αναπηρία τόσο στον προφορικό, όσο και στον γραπτό λόγο. Το εν λόγω κείμενο βασίστηκε στις Οδηγίες Συμπεριληπτικής Γλώσσας για την Αναπηρία (Disability-inclusive language guidelines) που δημοσίευσαν το 2019 τα ΗΕ στο πλαίσιο εφαρμογής της Στρατηγικής για την ένταξη των ατόμων με αναπηρία (Disability Inclusion Strategy).

Ως οριζόντιο μέτρο που θα διευκολύνει σημαντικά την ορθή υλοποίηση των δεσμεύσεων προτείνεται η εκπαίδευση όλων των στελεχών της δημόσιας διοίκησης αλλά και των εποπτευόμενων φορέων των υπουργείων στην δικαιωματική προσέγγιση της αναπηρίας και στην σωστή εξυπηρέτηση των ατόμων με αναπηρία. Ως προς αυτό τον σκοπό, μπορεί να συνδράμει αποτελεσματικά το Ινστιτούτο της Ε.Σ.Α.μεΑ. (IN- Ε.Σ.Α.μεΑ.) που κατέχει την απαραίτητη τεχνογνωσία και το εξειδικευμένο προσωπικό ώστε να παρέχει μια ολοκληρωμένη εκπαίδευση στα ζητήματα της αναπηρίας.

Τέλος, με δεδομένη την κατευθυντήρια αρχή της Σύμβασης, «Τίποτα για εμάς χωρίς εμάς», όπως αυτή ορίζεται στο Άρθρο 4.3 και αποσαφηνίζεται περαιτέρω στο Γενικό Σχόλιο 7 της Επιτροπής,²⁶ απαιτείται από κάθε φορέα άσκησης δημόσιας πολιτικής η συνεχής διαβούλευση και συνεργασία με τα ίδια τα άτομα με αναπηρία, ώστε αυτά να είναι παρόντα τόσο στη διαμόρφωση και παραγωγή των πολιτικών που τους αφορούν, όσο και στην παρακολούθηση της υλοποίησής τους. Μέσω της συνεχούς

²⁶ UN CRPD Committee (2018). General Comment 7: on the participation of persons with disabilities, including children with disabilities, through their representative organizations, in the implementation and monitoring of the Convention. Διαθέσιμο στο:

<https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsnbHatvuFkZ%2bt93Y3D%2baa2pjFYzWLBuovA%2bBr7QovZhbuyqzjDNoplweYI46WXrJl6aB3Mx4y%2fspT%2bQrY5K2mKse5zjo%2bfvBDVu%2b42R9iKip>

διαβούλευσης με τις αντιπροσωπευτικές οργανώσεις του αναπηρικού κινήματος και ιδιαίτερα με την τριτοβάθμια οργάνωσή τους, την Ε.Σ.Α.μεΑ., μπορεί να εξασφαλιστεί η ουσιαστική συμπερίληψη των αναγκών των ατόμων με αναπηρία, στο σύνολο των πολιτικών που τους αφορούν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

Μια από τις Παρατηρήσεις και Συστάσεις της Επιτροπής, όπως προέκυψε ύστερα από τον εποικοδομητικό διάλογο με την αντιπροσωπία του ελληνικού κράτους,²⁷ αφορούσε στη γλώσσα που χρησιμοποιείται στην ελληνική νομοθεσία για τα άτομα με αναπηρία. Ειδικότερα, η Παρατήρηση αφορούσε στην υποτιμητική γλώσσα που χρησιμοποιείται για τα άτομα με αναπηρία και στην ανάγκη εξάλειψής της από την ελληνική νομοθεσία.²⁸

Η βασική αρχή που εισάγεται με τη Σύμβαση είναι ότι η γλώσσα που πρέπει να χρησιμοποιείται για τα άτομα με αναπηρία είναι μια γλώσσα συμπεριληπτική (*inclusive language*) που θα δίνει έμφαση πρώτα στο άτομο και όχι στην αναπηρία του, παραμερίζοντας ξεπερασμένες και πολλές φορές υποτιμητικές έννοιες για τα άτομα με αναπηρία προερχόμενες αφενός από την ιατρική προσέγγιση για την αναπηρία, αφετέρου από στερεότυπα και προκαταλήψεις για τα άτομα με αναπηρία.

Σύμφωνα με τις Οδηγίες Συμπεριληπτικής Γλώσσας για την Αναπηρία (*Disability-inclusive language guidelines*) που δημοσιεύσαν το 2019 τα ΗΕ στο πλαίσιο εφαρμογής της Στρατηγικής για την ένταξη των ατόμων με αναπηρία (*Disability Inclusion Strategy*),²⁹ η γλώσσα που οφείλουμε να χρησιμοποιούμε όταν αναφερόμαστε στα άτομα με αναπηρία πρέπει να βασίζεται στις ακόλουθες πέντε αρχές:

1. Έμφαση στο άτομο και όχι στην αναπηρία
2. Αποφυγή χρήσης «ετικετών» και στερεοτύπων
3. Μη χρήση συγκαταβατικών ευφημισμών
4. Η αναπηρία δεν είναι ασθένεια ή πρόβλημα
5. Χρήση ορθής γλώσσας όχι μόνο στον γραπτό λόγο αλλά και στον προφορικό και ανεπίσημο λόγο

²⁷ Βλ. σ.13 αυτού του παρόντος αρχείου

²⁸ Σχετικά με την Παρατήρηση και Σύσταση της Επιτροπής των Η.Ε. για την ορολογία βλ. σ. του παρόντος κειμένου.

²⁹ United Nations (2019). *Disability-inclusive language guidelines*. Available at:

<https://www.ungeneva.org/sites/default/files/2021-01/Disability-Inclusive-Language-Guidelines.pdf>

Στον Πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται η ορολογία που προτείνεται να χρησιμοποιείται όταν αναφερόμαστε στα άτομα με αναπηρία όπως και η ορολογία που είναι καλό να αποφεύγεται.

Προτεινόμενοι όροι για την αναπηρία		Όροι που θα πρέπει να αποφεύγονται	
	άτομο/α με αναπηρία		άτομα/α με ειδικές ανάγκες, άτομο/α με ειδικές ικανότητες, ανάπηρος/η, ανάπηρο/α άτομο/α, ΑμεΑ, ΑμΕΑ, αφανείς ήρωες της καθημερινότητας, ήρωες της ζωής ήρωες με αναπηρία
	άτομο/α χωρίς αναπηρία, το υπόλοιπο του πληθυσμού		κανονικός/η, υγιής, φυσιολογικός, αρτιμελής
	έχει αναπηρία...		υποφέρει από, πάσχει από ταλαιπωρείται από, χτυπήθηκε από
	άτομο με νοητική αναπηρία		καθυστερημένος, καθυστερημένο άτομο, αργός, ανισόρροπος, χαμηλής νοημοσύνης,
	άτομο με ψυχοκοινωνική αναπηρία		παράφρων, τρελός, μανιακός, ψυχικά διαταραγμένος, συναισθηματικά διαταραγμένος ψυχικά άρρωστος
	κωφός άτομο/α που είναι κωφό/α βαρήκοος άτομο με ακουστική αναπηρία τυφλοκωφός		κουφός, κωφάλαλος, μουγγός

	άτομο με αναπηρία λόγου άτομο που χρησιμοποιεί συσκευή επικοινωνίας άτομο που χρησιμοποιεί εναλλακτική μέθοδο επικοινωνίας		άλαλος, δεν μπορεί να μιλήσει
	τυφλός, άτομο που είναι τυφλό, άτομο με οπτική αναπηρία		αόμματος, στραβός
	άτομο με κινητική αναπηρία άτομο με αναπηρία στα άνω άκρα άτομο με αναπηρία στα κάτω άκρα		σακάτης, κουτσός, παράλυτος, κουλός
	χρήστης/τρια αναπηρικού αμαξιδίου, άτομο που χρησιμοποιεί αναπηρικό αμαξίδιο		καθηλωμένος/η σε αναπηρικό καροτσάκι
	άτομο με σύνδρομο down		άτομο με ειδικές ανάγκες μογγόλος
	άτομο που έχει λέπρα		λεπρός
	άτομο με μικρό ανάστημα μικρό άτομο άτομο με αχονδροπλασία (αν ανήκει σε αυτή την κατηγορία)		νάνος

[Πηγή: Disability-inclusive language guidelines,

Available at:

<https://www.ungeneva.org/sites/default/files/2021-01/Disability-Inclusive-Language-Guidelines.pdf>